

Udgangspunktet for vækst på Bornholm

Bidrag til et faktabaseret grundlag

Rapport udarbejdet af Copenhagen Economics

November 2005

Det midlertidige vækstforum på Bornholm

Udgangspunktet for vækst på Bornholm

Faktabaseret analyse af regionens vigtigste udfordringer

November 2005

Indholdsfortegnelse

FORORD	3
KAPITEL 1 REGIONENS ØKONOMISKE UDVIKLING	4
1.1. BORNHOLMS INDKOMSTNIVEAU	4
1.2. ANALYSE AF ÅRSAGERNE TIL BORNHOLMS INDKOMSTGAB	5
1.3. UDVIKLING I INDKOMST, BESKÆFTIGELSE OG PRODUKTIVITET	8
1.4. BEHOVET FOR PRODUKTIVITETSVÆKST BLIVER STØRRE I FREMTIDEN	11
1.5. DEN FREMTIDIGE VELSTAND KAN PÅVIRKES.....	11
1.6. MODELLEN BLIVER ENDNU BEDRE I FREMTIDEN.....	17
KAPITEL 2 DEN ERHVERVSMÆSSIGE SPECIALISERING	18
2.1. DEN ERHVERVSMÆSSIGE UDVIKLING.....	19
2.2. HVAD ER DE GLOBALT ORIENTEREDE ERHVERV?.....	20
2.3. HVAD ER ERHVERVSKLYNGER?	22
2.4. KLYNGER PÅ BORNHOLM?.....	24
2.5. KONKLUSION OM ERHVERVSSTRUKTUREN.....	29
BILAG 1: UDKANTSREGIONERNES ØKONOMISKE UDVIKLING	32

Forord

Dette notat er udarbejdet på opdrag fra Erhvervs- og Byggestyrelsen til brug for det midlertidige vækstforum på Bornholm. Notatet er et skridt i retning af at etablere et faktabaseret grundlag til diskussion af hovedudfordringerne i regionen¹.

Notatet kan tjene som en indledning i hvordan man kan gennemføre en fremadrettet erhvervspolitisk analyse der tager udgangspunkt i det virksomhederne konkurrerer på. I industrisamfundet var det på kompetencen til at frembringe en ydelse til en pris og kvalitet der var bedre end konkurrenternes. I vidensamfundet er det kompetencen til at frembringe en ydelse hvor pris og kvalitet er i orden, men samtidig giver ydelsen en unik oplevelse som konkurrenterne ikke kan efterligne. Hvordan er Bornholm rustet til denne opgave? Det skal dette notat give en første indikation af. Men arbejdet slutter ikke her. Notatet er kun en begyndelse – om end der allerede ligger flere analyser som kan bruges i sammenhæng med notatet.

Projektet har omfattet tre hovedaktiviteter: Først en kort dialog med de regionale sekretariater hvorigennem indholdet, processen og formen blev fastlagt. Herefter er det anvendte datagrundlag blevet opdateret og Copenhagen Economics har udarbejdet denne analyse. Parallelt hermed har vi lavet lignende notater for de øvrige midlertidige vækstfora.

¹ Vi bruger enhedskommatering i notatet.

Kapitel 1 Regionens økonomiske udvikling

Vi indleder analysen af Bornholms udgangspunkt for vækst med en kort opsummering af den økonomiske udvikling. Derefter peger vi på hvorfor regionen i dag ligger lidt under landsgennemsnittet og et stykke efter de øvrige udkantsregioner målt på indkomsten per indbygger. Kapitlet afsluttes med en sammenfatning af udviklingen siden 1993.

Vi konkluderer at Bornholm især taber terræn til resten af landet fordi erhvervslivets værdiskabelse per ansat fortsat er lavere end i stort set alle andre egne af landet og ikke udvikler sig i samme tempo. Desuden er både ledigheden og erhvervsdeltagelsen forværret de sidste ti år. Disse tre elementer er det vigtigste i forklaringen af regionens indkomstniveau.

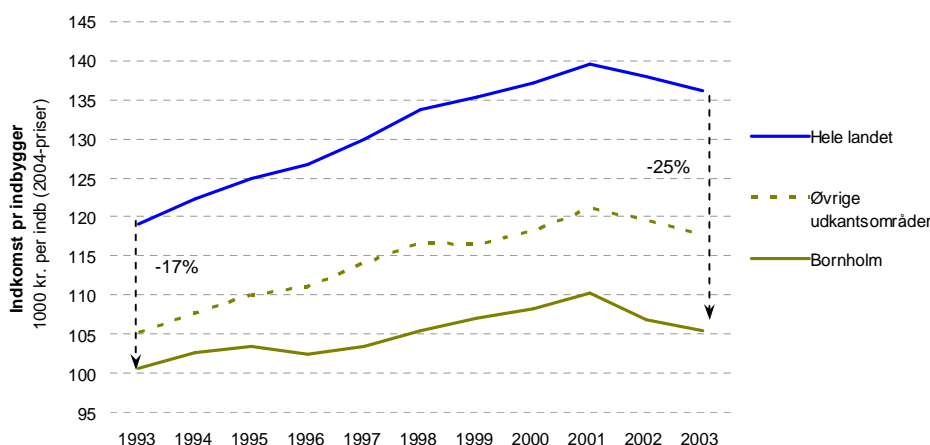
Samlet peger vi alligevel på *regionens produktivetsvækst og strukturelle forandring* som et hovedspor for vækstforummets arbejde fordi dette – også på sigt – vil bidrage positivt til at afhjælpe ledigheden og forbedre erhvervsdeltagelsen. I den vi i næste kapitel vil berøre hvordan produktiviteten kan øges, skal vi se lidt nærmere på indkomstniveauet og dets årsager.

1.1. Bornholms indkomstniveau

Indkomstniveauet på Bornholm er i dag ca. 25 procent under landsgennemsnittet.² Ser man på udviklingen siden 1993, er der sket en stor ændring. Indkomstgabet til landsgennemsnittet var på 17 procent i 1993 og er siden vokset jævnt.

² Erhvervsindkomsten er opgjort på bopæl. Det betyder at der ikke nødvendigvis er sammenfald mellem det sted indkomsten er skabt (arbejdsstedet) og det område som indkomsten bliver opgjort i (bopælen). Nettopendling ud af regionen vil dermed betyde at vi overestimerer indkomstkabelsen på arbejdsstederne i regionen ved den valgte opgørelse, eller omvendt hvis de ansatte på Bornholm faktisk har bopæl udenfor øen. Ud fra opgørelser af pendlingen til/fra Bornholm skønnes der ikke at være store forskelle på de to opgørelsesmåder.

Figur 1.1 Udviklingen i erhvervsindkomst pr. indbygger, 1993-2003

Kilde: Danmarks Statistik og Copenhagen Economics

Der tegner sig dermed et billede af Bornholm som en region som klart klarer sig dårligere end landsgennemsnittet, men også dårligere end gennemsnittet af de øvrige udkantsregioner.³ I forhold til de øvrige udkantsområder, er indkomstgabet steget fra at være under 5 procent i 1993 til at være over 10 procent i 2003. Det yderligere økonomiske efterslæb blev især skabt i perioden 1994-1997 hvor erhvervsindkomsten pr. indbygger stagnerede på Bornholm.

Boks 1: Det anvendte vækstbegreb

Vi benytter *erhvervsindkomsten* som regionalt indkomstmål i denne analyse. Det er et udtryk for regionens evne til at skabe erhvervsrelateret indkomst og dermed værdi. Erhvervsindkomsten (tidligere også kaldet primærindkomst) omfatter dels løn mv. som ansat og dels overskud af selvstændig virksomhed. Overskud af selvstændig virksomhed beregnes med udgangspunkt i de skattemæssige regler for opgørelsen af virksomhedsoverskud. Erhvervsindkomsten opgør således de erhvervsrelaterede indkomster i form af løn og overskud fra egen virksomhed. Formue- og kapitalindkomst indgår eksempelvis ikke i erhvervsindkomsten.

Bruttonationalproduktet (BNP) er teoretisk set et mere omfattende mål for værdiskabelsen i samfundet, men da dette tal ikke er registerbaseret, så bruges der en række fordelingsnøgler for at kunne skønne det regionale BNP. Der er derfor usikkerheder forbundet med BNP opgjørt på regioner og der kan være relativt store variationer fra år til år alene på grund af opgørelsesmetoden. Desuden er de regionale regnskaber endnu ikke datareviderede, og er endnu ikke i overensstemmelse med det årlige nationalregnskab. Ydermere er opgørelsen for 2001 - 2003 kun foreløbig og lader sig i øvrigt ikke opgøre på de kommende regioner. Disse forhold taler imod at anvende de regionale nationalregnskaber til sammenligninger af indkomstkabelsen i danske regioner og over tid. Derfor anvender vi ændringen i erhvervsindkomsten per indbygger som vækst mål i analysen.

Erhvervsindkomsten er opgjørt ved hjælp af såkaldte registerdata hvor oplysninger fra de enkelte borgers indkomstoplysninger summeres til regioner af Danmarks Statistik. Derfor er der ikke de samme måle-usikkerheder i de regionale erhvervsindkomster som der desværre findes i de regionale BNP-data. Fordelen ved de registerbaserede erhvervsindkomstdata er desuden at ændringer fra år til år er udtryk for reelle ændringer i de værdier som regionens borgere har skabt.

1.2. Analyse af årsagerne til Bornholms indkomstgab

For at få et indblik i hvad der er årsagerne til Bornholms indkomstgab, har vi inddelt afvigelsen i forhold til Danmarks gennemsnitlige erhvervsindkomst pr. indbygger i fire årsager:

³ Dette omfatter de fem pendlingsregioner der er kendetegnet ved den laveste tilgængelighed og som samtidig er blandt de mindste pendlingsområder rent befolkningsmæssigt. Udover Bornholm drejer det sig om Sydfyn og øer, Djursland, Ringkøbing og Lolland-Falster.

Den første årsag er at de beskæftigede i regionen arbejder i sektorer med en lav værdiskabelse og derfor aflønnes ringere end i andre regioner.⁴ Vi kalder denne komponent for *produktiviteten*, og den udtrykker den generelle værdiskabelse pr. beskæftiget i regionen.

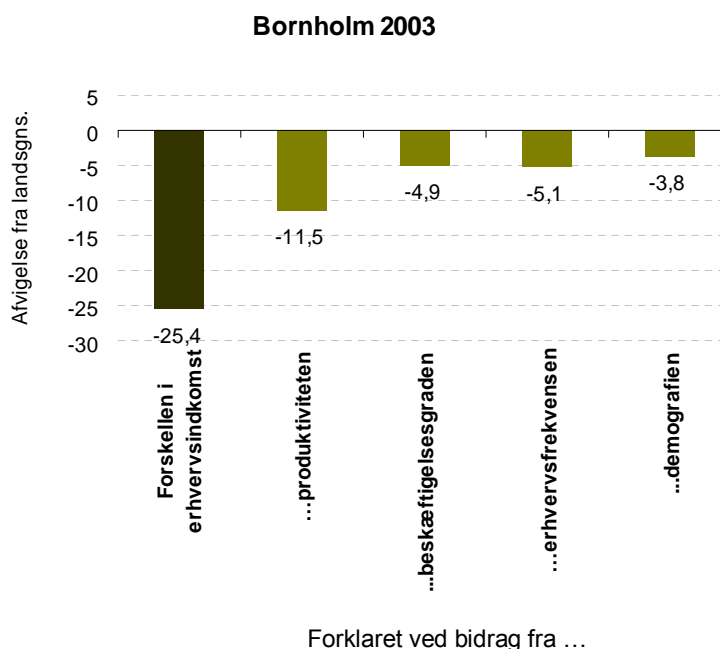
For det andet kan det lave indkomstniveau skyldes en høj arbejdsløshed som følge af at regionen har en lavere beskæftigelse end i andre regioner. Vi kalder denne komponent for *beskæftigelsesgraden*.

For det tredje kan årsagen være at mange i den arbejdsduelige alder står uden for arbejdsmarkedet. Den tredje komponent er derfor *erhvervsfrekvensen* som måler andelen af de 16-66 årige der er til rådighed for arbejdsmarkedet.

Endelig, som den fjerde årsag, kan gabet skyldes en stor andel af ældre i forhold til andre regioner. Har en region mange unge eller mange ældre og dermed en mindre del af befolkningen i den arbejdsduelige alder, vil det trække den samlede erhvervsindkomst pr. indbygger ned. Den fjerde komponent kalder vi derfor *demografien*, og den udtrykker bidraget fra demografien målt på hvor meget de 16-66 årige udgør af den samlede befolkning i det valgte år (2003).

Da der er tale om et øjebliksbillede, så ignoreres den gensidige påvirkning mellem komponenterne. Det bør man derfor have i baghovedet når tallene analyseres. Eksempelvis kan øget uddannelse meget vel skabe højere produktivitet på lang sigt, mens det på kort sigt sænker erhvervsfrekvensen. Ligeledes kan rationaliseringer i virksomheder betyde højere produktivitet (hvis det er de mindst produktive der bliver afskediget), men det er på bekostning af beskæftigelsesgraden fordi flere bliver ledige.

Figur 1.2 Bidrag til forskellen i erhvervsindkomsten på Bornholm i 2003

Kilde: Danmarks Statistik og Copenhagen Economics

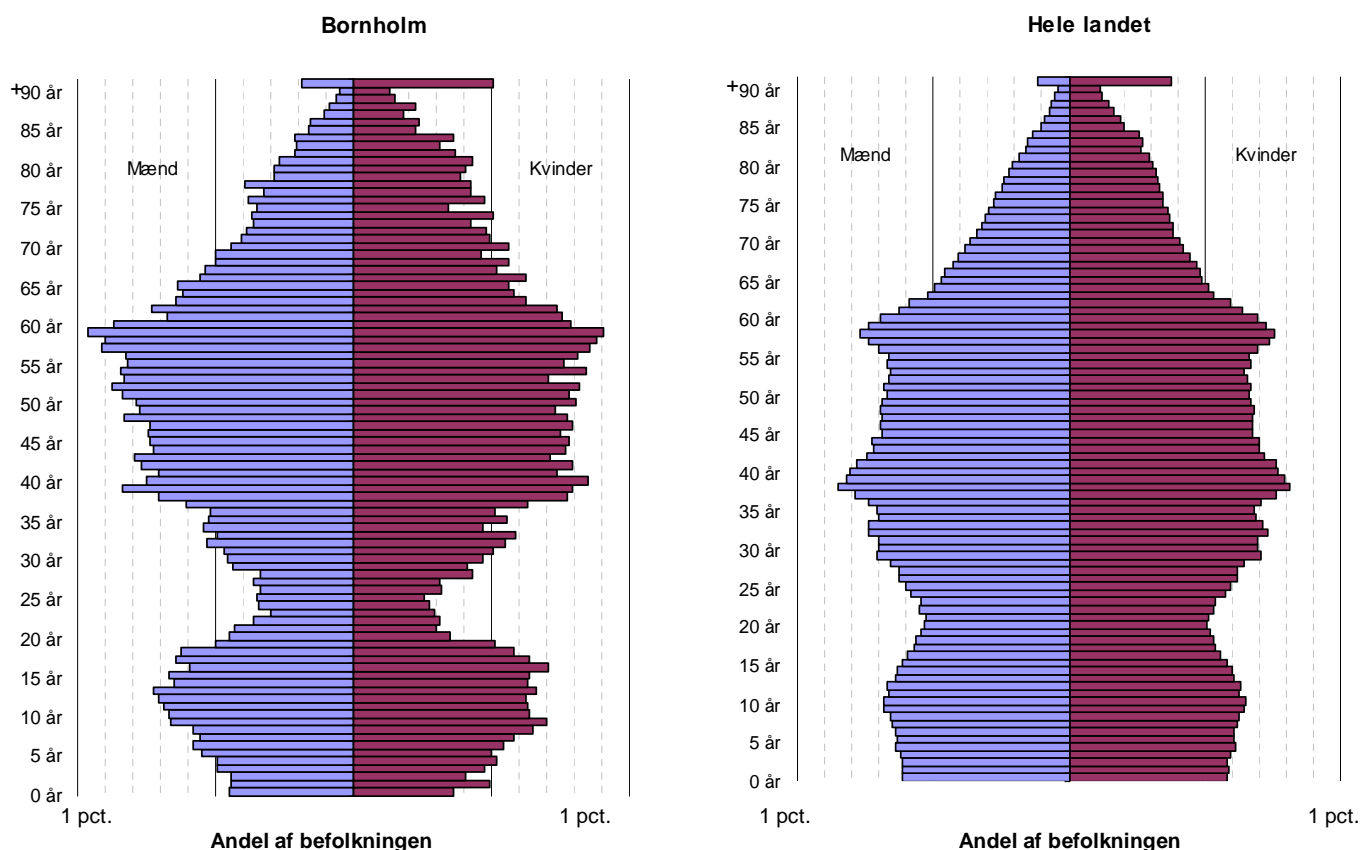
⁴ Dette bygger på en antagelse om at vi aflønnes i takt med, hvad vores arbejdskraft er værd. I økonomi-terminer svarer det til den gængse antagelse om at arbejdskraften aflønnes efter marginalproduktet.

I Figur 1.2 opgør vi hvor meget hver af disse komponenter bidrager til at forklare Bornholms indkomstgab til landsgennemsnittet på 25 procent. Analysen viser at hvis det ikke var for den lave produktivitet, så ville Bornholm have en indkomst pr. indbygger der "kun" var cirka 14 procent under landsgennemsnittet. Produktiviteten er således den enkeltkomponent i den bornholmske økonomi som påvirker det samlede indkomstniveau mest.

Beskæftigelsesgraden er også lavere på Bornholm end i resten af landet, og det ses at forskellen giver et negativt bidrag til indkomstniveauet. Med en landsgennemsnitlig beskæftigelsesgrad ville man kunne "skære" knap fem procent-point af indkomstgabet. En lav erhvervsfrekvens bidrager i nogenlunde samme omfang til indkomstgabet på Bornholm (ca. 5 af de i alt 25 procent). Demografien er den komponent som bidrager mindst til indkomstgabet, med ca. 15 procent af det samlede indkomstgab (svarende til knap 4 procent-point).

Analysen af demografien i dekomponeringen ser på forholdet mellem de arbejdsdygtige (16-66 årige) og den øvrige befolkning (børn og ældre). Der er imidlertid også andre demografiske forskelle i det de arbejdsdygtige på Bornholm også er ældre end i landet som helhed, jf.

Figur 1.3 Demografien på Bornholm sammenlignet med hele landet 2005

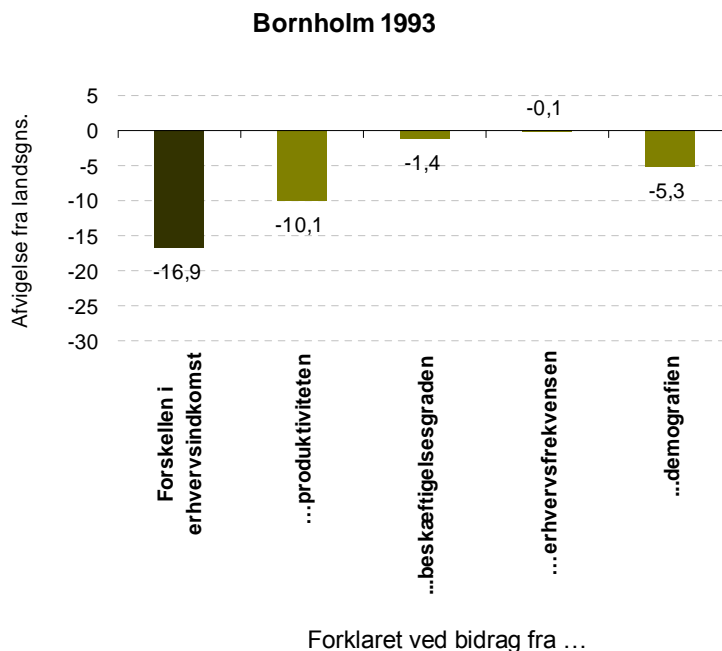
Kilde: Danmarks Statistik, folketal pr. 1. januar 2005

Sammenligner man analysen for 2003 med en tilsvarende analyse for 1993, ser man for det første at gabet til landsgennemsnittet er vokset fra ca. 17 procent i 1993 til de ca. 25 procent i 2003. Det skyldes at der er sket to væsentlige ændringer i den bornholmske økonomi siden 1993⁵. I 1993 bidrog hverken beskæftigelsesgraden eller erhvervsfrekvensen i væsentlig grad til indkomstforskellen. Med andre ord var både arbejdsløsheden og erhvervsdeltagelsen på

⁵ Vi har også lavet analysen på data fra 1991 og får præcist det samme billede som for 1993.

Bornholm nogenlunde som på landsplan i 1993. I 2003 bidrager begge disse forhold negativt til det samlede indkomstniveau. Disse to bevægelser kan stort set forklare hele det øgede indkomstgab. Der har ikke været nævneværdige ændringer ift. demografien.

Figur 1.4 Bidrag til forskellen i erhvervsindkomsten på Bornholm i 1993

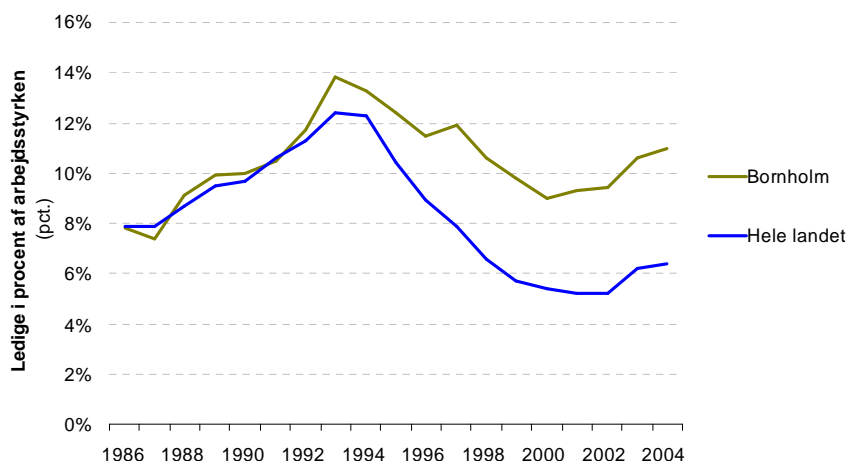

Kilde: Danmarks Statistik og Copenhagen Economics

1.3. Udvikling i indkomst, beskæftigelse og produktivitet

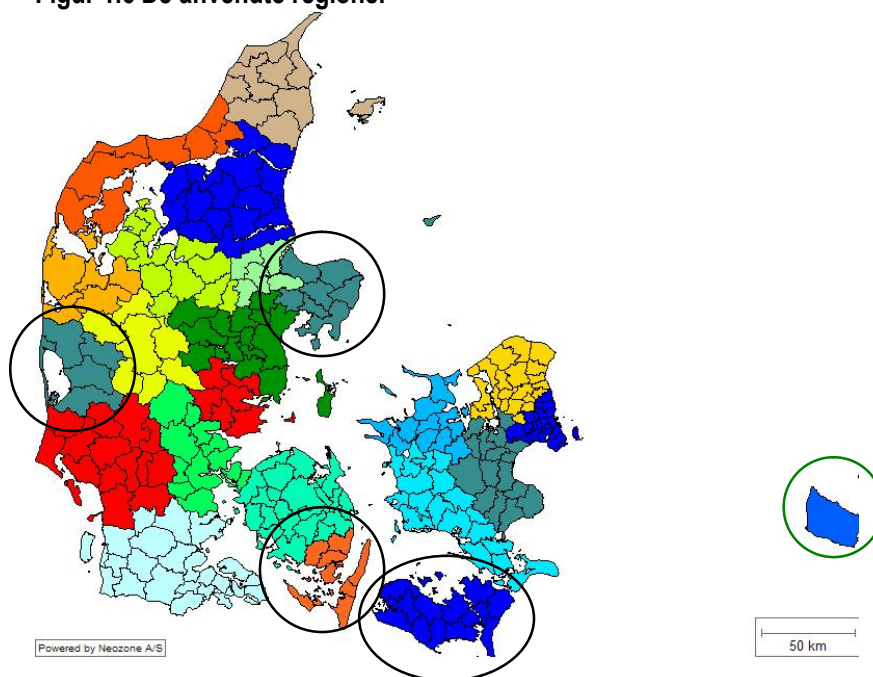
Dette afsnit sammenfatter udviklingen på Bornholm på centrale økonomiske områder fra 1993 til 2004⁶. Perioden 1993 til 2004 er ikke tilfældigt valgt. Frem til omkring 1992 var ledigheden på Bornholm ikke højere end på landsplan. Men den kraftige nedgang i arbejdsløsheden som resten af landet oplevede frem til 2001 foregik cirka i halvt tempo på Bornholm. Mens den samlede ledighed faldt fra omkring 12 procent til omkring fem procent i 2001, så faldt den på Bornholm fra knap 14 procent til 9 procent. Siden er den Bornholmske arbejdsløshed steget – som i resten af landet – og ledigheden på Bornholm var på 11 procent for hele 2004 i gennemsnit, mod 6,4 procent på landsplan, jf. Figur 1.5. Derfor fokuserer afsnittet på at beskrive hvordan dette gab er opstået siden 1993.

⁶ Der henvises til bilag 1 som grafisk sammenligner de fem udkantsregioner

Figur 1.5 Arbejdsløsheden på Bornholm og i hele landet, 1986-2004

Kilde: Danmarks Statistik. Se bilag 1 for mere information.

Vi sammenligner Bornholmsudvikling med fire andre udkantsregioner i landet. De fire udkantsregioner er – ligesom Bornholm - kendetegnet ved at have en lav tilgængelighed og samtidigt udgør disse regioner hver især et pendlingsområde med et lavt befolkningstal. Udover Bornholm drejer det sig om Sydfyn og øer, Djursland, Ringkøbing og Lolland-Falster; jf. figur 1.6.

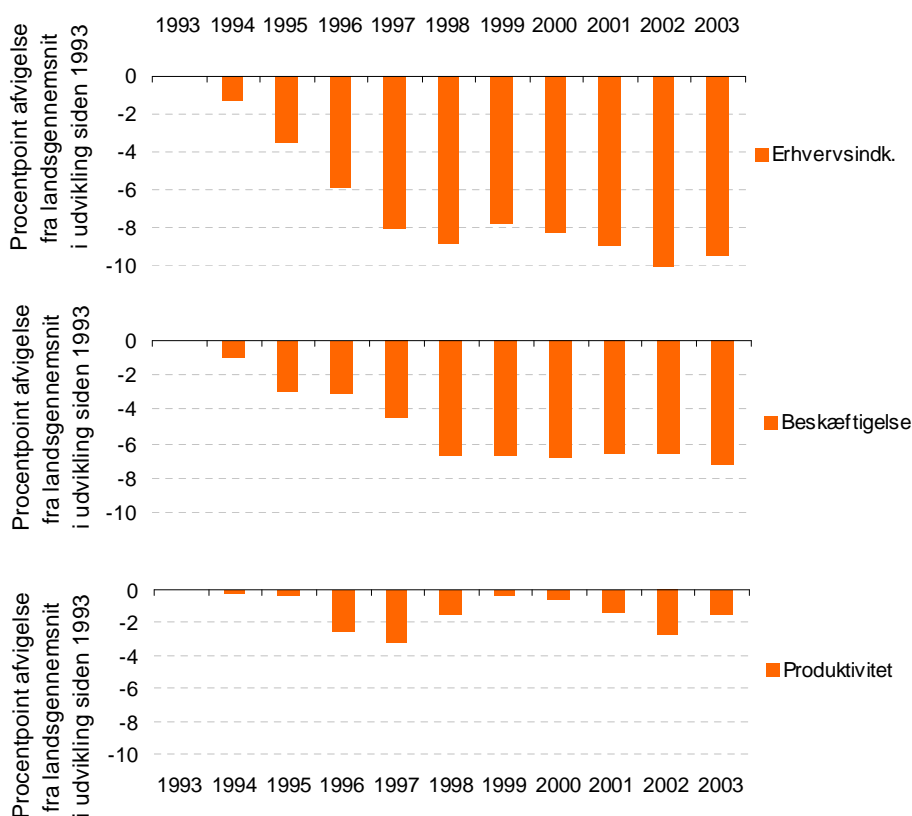
Figur 1.6 De anvendte regioner

For at illustrere udviklingen på Bornholm fra 1993 og frem ser vi i de følgende figurer på hvordan *udviklingen* på Bornholm har været i forhold til udviklingen i resten af landet. Vi viser udviklingen i erhvervsindkomsten, i beskæftigelsen og i produktiviteten (opgjort som erhvervsindkomst pr beskæftiget).

Vi så i afsnit 1.2 at der er sket en forværring i indkomstkabelse fra 1993 til 2003. Udviklingen har ikke været jævn, og i perioden 1997-2001 er det gået relativt fint. Til gengæld har Bornholm ikke været i stand til at følge med fra 1994 til 1997 og i de seneste år.

Hovedårsagen til det øgede indkomstgab skal *ikke* findes i en produktivetsforværring. Faktisk lå Bornholm på den landsgennemsnitlige produktivetsvækst indtil 2000. Herefter har Bornholm dog haft en *nedgang* i produktiviteten. Produktivetsniveauet er dog lavt på Bornholm, og det betyder at selv med en gennemsnitlig vækst vil forskellen til resten af landet øges. Også i forhold til de fire udkantsregioner har Bornholm problemer med at følge med. Regionen har haft den langsomste produktivetsvækst af de fem regioner, og det placerer Bornholm som den udkantsregion med det laveste produktivetsniveau i 2003. Produktivetsniveauet er altså lavt på Bornholm, men i forhold til den forværring i befolkningens indkomstkabelse der er sket siden 1993, så er det ikke her hovedforklaringen skal findes. Hovedforklaringen er beskæftigelsen; jf. figur 1.7.

Figur 1.7 Bornholms udvikling ift. hele landet

Kilde: Danmarks Statistik og Copenhagen Economics

Bornholm har oplevet en udvikling hvor antallet af beskæftigede er faldet med over 7 procent fra 1993 til 2003. Der er to bagvedliggende tendenser der har forårsaget udviklingen i antallet af beskæftigede. For det første er ledigheden høj. Andelen af arbejdsstyrken der er i beskæftigelse er faldet hurtigere end for de øvrige udkantsregioner. Bornholm havde derfor den højeste ledighed på ca. 11 procent i 2004 efter at være faldet til ca. 9 procent i 2000. Det ser ud til at det især har været svært for Bornholm at skabe beskæftigelse i årene op til 1998.

For det andet er andelen af erhvervsaktive i befolkningen faldet. Arbejdsstyrken er faldet med næsten 11 procent fra 1993 til 2003 hvilket er næsten 10 procent mere end for hele landet. Da der har været en befolkningsnedgang på over 3 procent fra 1993 til 2004, kan en del af forklaringen findes her. Størstedelen af forklaringen på nedgangen i arbejdsstyrken skal dog findes i en kombination af at der er færre i den arbejdsdygtige alder der indgår i arbejdsstyrken af den ene eller den anden årsag og at der er en stigende andel af befolkningen der ikke er i den arbejdsdygtige alder.

Det er ikke opgaven i denne rapport at afgøre hvor meget af den forværring af den bornholmske økonomi der kan tilskrives ydre forhold (reduktioner af fiskekvoter, svenske devalueringer, færgeændringer eller statslige arbejdspladser) og hvor meget der kan tilskrives indre forhold (strukturproblemer i den bornholmske økonomi, lav uddannelse, få iværksættere eller den offentlige sektor). Opgaven er snarere at kigge fremad og skitsere mulighederne for regionens vækstforum kan påvirke de interne vækstvilkår for øens erhvervsliv således at øen bedst styrkes til at imødekomme de ydre påvirker der tegner sig i fremtiden.

1.4. Behovet for produktivitetsvækst bliver større i fremtiden

Andelen af befolkningen i den arbejdsdygtige alder forventes at falde i de kommende år. Danmarks Statistiks befolkningsprognoser viser at Bornholm vil komme ud for et øget demografisk pres indtil 2030 lige som resten af landet. For Bornholm vil presset dog være større, da andelen af 16-66 årige vil falde med ca. 15 procent i forhold til niveauet i 2005. Faldet er dermed større end i de øvrige fire udkantsregioner. Samtidig viser prognoserne at befolkningen på Bornholm vil falde med ca. 7 procent i samme periode. Resultatet vil derfor blive at Bornholm vil have relativt få i den arbejdsdygtige alder i 2030.

Der er med andre ord nok at tage fat på. Produktivitsniveauet er lavt og udviklingen i erhvervsdeltagelsen og beskæftigelsen er negativ. Bornholm kan forvente en mindre befolkning i fremtiden og af disse vil der være færre der kan arbejde. Det er derfor vigtigt at de mennesker der er i den arbejdsdygtige alder får skabt så megen indkomst til regionen som muligt. Det handler afsnit 1.5 om.

1.5. Den fremtidige velstand kan påvirkes

Bornholm har begrænsede muligheder for at påvirke andelen af ældre i fremtiden. Det vil også være svært at påvirke andelen af mennesker i den arbejdsdygtige alder der indgår i arbejdsstyrken. De muligheder Bornholm har tilbage er derfor relaterede til for det første at øge andelen af personer der skaber en erhvervsindkomst og for det andet at sørge for at erhvervsindkomsten pr. beskæftiget stiger på Bornholm.

På kort sigt vil beskæftigelsen måske kunne øges gennem traditionel arbejdsmarkedspolitik. På længere sigt er det dog kun muligt at skabe flere job hvis det er rentabelt at drive virksomhed på Bornholm. Det høje danske lønniveau og den relativt ufleksible løndannelse på det danske arbejdsmarked betyder i den forbindelse at der kun er én vej til at gøre arbejdskraften konkurrencedygtig; nemlig gennem produktiviteten. En øget produktivitet i det bornholmske erhvervsliv er nøglen til at vende udviklingen i beskæftigelsen og samtidig sikre lønstigninger på lang sigt.

Overordnet set er der to måder at opnå højere produktivitet. For det første kan man understøtte de regionale erhvervs-klynger. Disse består af netværk af innovative virksomheder som er afhængige af samme viden og som både konkurrerer, samarbejder og køber varer og ydelser hos hinanden. Herigennem vil man kunne styrke gode, etablerede klynger med høj indkomstkabelse og hjælpe nye og lovende klynger på vej, så erhverv med høj vækst produktivitet kommer til at fylde mere i den regionale økonomi. Dette fokus vil vi arbejde videre med i kapitel 2.

For det andet viser de nyeste internationale og danske analyser af regionaludvikling at fremtidens succesregioner klarer sig godt på fire centrale vækstskilder.⁷. Samtidig viser det sig at traditionelle vækstskilder som stabil makroøkonomi, omfanget af fysisk kapital og arbejdsudbuddet fortsat har betydning, men at det især er på de fire nye vækstskilder at

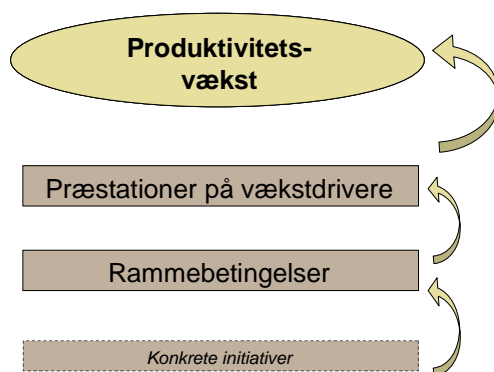
⁷ Se fx OECD (2001) *The New Economy – Beyond the Hype. The OECD Growth Study.*

vinderregionerne skiller sig ud. Vi vil derfor arbejde videre med de nye kilder til vækst i dette kapitel. De fire vækstkilder er:

- *menneskelige resurser*
- *iværksætter*
- *innovation og*
- *informations- og kommunikationsteknologi (ikt)*

Det har vist sig at hvis det regionale erhvervsliv formår at skabe gode præstationer inden for de fire vækstkilder, så opnår erhvervslivet højere produktivitet. Desuden viser analyserne at det rent faktisk er muligt at påvirke erhvervslivets præstationer positivt gennem nogle konkrete initiativer. De regionale initiativer virker gennem de rammebetingelser som erhvervslivet arbejder under, og det gør virksomhederne bedre i stand til komme op på et højt præstationsniveau. Præstationerne i det regionale erhvervsliv kan forklare ca. 70 procent af variationen i produktiviteten mellem regionerne. Produktiviteten og præstationerne er dermed tæt forbundne. Sammenhængen kan ses i figur 1.8.

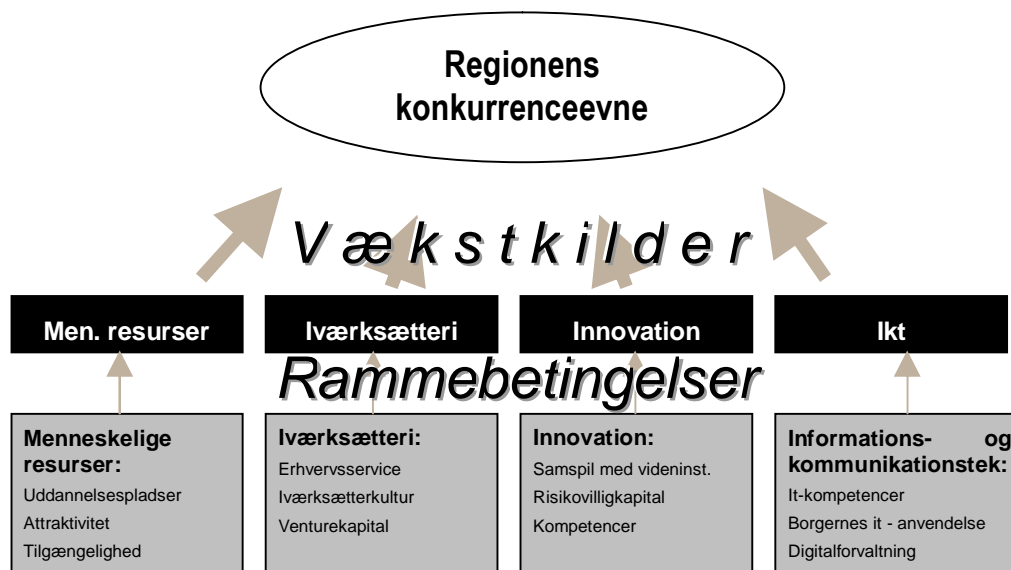
Figur 1.8 Mekanismerne der kan føre til højere produktivitetsvækst

Kilde: Regionernes Konkurrenceevne, 2004, Copenhagen Economics og Inside Consulting udarbejdet for Indenrigs- og Sundhedsministeriet

Den Regionale Konkurrenceevnemodel systematiserer sammenhængen mellem præstationer og rammebetingelser ved at opgøre præstationerne og rammebetingelserne på en lang række indikatorer. Bornholms samlede konkurrenceevne opgøres som summen af virksomhedernes præstationer inden for de fire vækstkilder sammenlignet med resten af landet; jf. figur 1.9.

Figur 1.9 Model for benchmarking af regionens konkurrenceevne

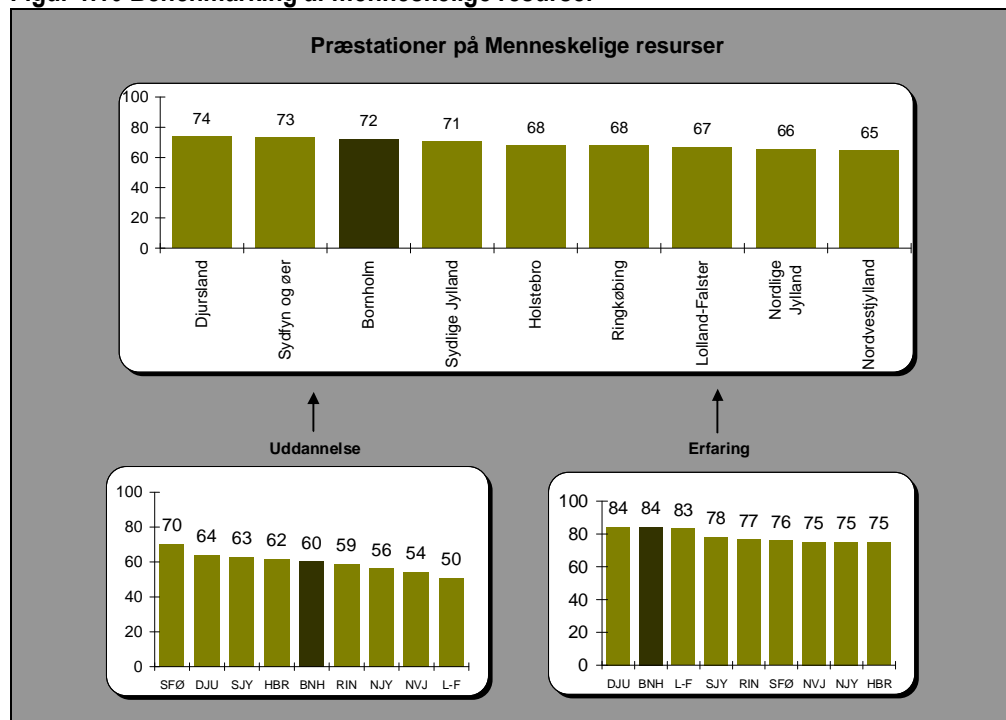
Kilde: Regionernes Konkurrenceevne, 2004, Copenhagen Economics og Inside Consulting udarbejdet for Indenrigs- og Sundhedsministeriet

Hvis man ønsker at vurdere Bornholms konkurrenceevne og fremtidige udviklingsmuligheder, er det derfor oplagt at analysere regionen ud fra erhvervslivets præstationer inden for netop de fire nævnte vækstkilder. Dette gør vi gennem en benchmarking af Bornholm hvor vi dog kun sammenligner med regioner der ligner Bornholm. Derigennem kan vi finde ud af hvordan Bornholm står i konkurrencen med andre regioner, og ved også at benchmarke på rammebetingelserne kan man få indsigt i hvor der eventuelt er brug for erhvervspolitiske initiativer. På den måde kan benchmarkanalysen give indsigt i Bornholms styrker og svagheder hvilket kan føre til konkrete forslag der kan forbedre regionens konkurrenceevne – og i sidste ende produktiviteten og indkomstniveauet på Bornholm.

Datagrundlaget gør det ikke muligt at benchmarke Bornholm med de øvrige udkantregioner på vækstkilderne 'innovation' og 'ikt' i den eksisterende konkurrenceevnemodel. Som vi vil komme ind på i afsnit 1.6, arbejdes der på at videreudvikle modellen og skabe helt nye data så det bl.a. bliver muligt at benchmarke Bornholm på alle områder. Modellen vil være færdig i foråret 2006.

Den eksisterende model kan som nævnt afdække nogle af erhvervslivets præstationer på vækstkilderne 'menneskelige resurser' og 'iværksætter'. Her vil det også være muligt at se på de rammebetingelser erhvervslivet har at arbejde med på Bornholm. Vi vil derfor analysere den nuværende situation inden for disse to områder - startende med de menneskelige resurser; jf. figur 1.10.

Figur 1.10 Benchmarking af menneskelige resurser

Kilde: Regionernes Konkurrenceevne, 2004, Copenhagen Economics og Inside Consulting udarbejdet for Indenrigs- og Sundhedsministeriet

På de menneskelige resurser opnår Bornholm en tredjeplads i benchmarkingen med de øvrige udkantsregioner i Danmark. Dette resultat kommer af en middelplassering på uddannelsesområdet, mens det bliver til en delt førsteplads ift. erhvervs erfaringen.

Ser man nærmere på tallene, så viser det sig at andelen af arbejdsstyrken med en videregående uddannelse er en relativ svaghed – om end Bornholm klarer sig middel på denne indikator i forhold til de øvrige udkantsregioner. Der viser sig ingen specielle problemer med at tiltrække højtuddannede, for andelen af tilflyttere med en videregående uddannelse er høj nok til at placere Bornholm på en tredjeplads på denne indikator.

Både på andelen af arbejdsstyrkens arbejdsmarkedserfaring og på tilflytternes erfaring kommer Bornholm ind på en delt førsteplads.

Det regionale kompetenceregnskab for Bornholm har desuden påpeget at Bornholm "scorer" højt på de såkaldte handlingskompetencer, som kort fortalt kan ses som et ønske om at tage ansvar for udviklingen af lokalsamfundet⁸.

På rammebetingelserne for menneskelige resurser er billedet noget mere nuanceret. Der er relativt få uddannelsespladser på Bornholm, men dette er et generelt problem for udkantsområderne, så regionen opnår alligevel en middelplassering i benchmarkingen.

I forhold til den overordnede attraktivitet kommer Bornholm ind på en andenplads. Dette resultat skyldes i høj grad at der er mange fritids- og forlystelsesvirksomheder og sammenlignet med de øvrige udkantsregioner bliver der brugt nogle resurser på byfornyelse. Folks gennemsnitlige rådighedsbeløb er rimelig højt på Bornholm, men pga. de generelt lave

⁸ Muusmann Research & Consulting "Det regionale kompetenceregnskab for Bornholm" præsentation på seminar i april 2005.

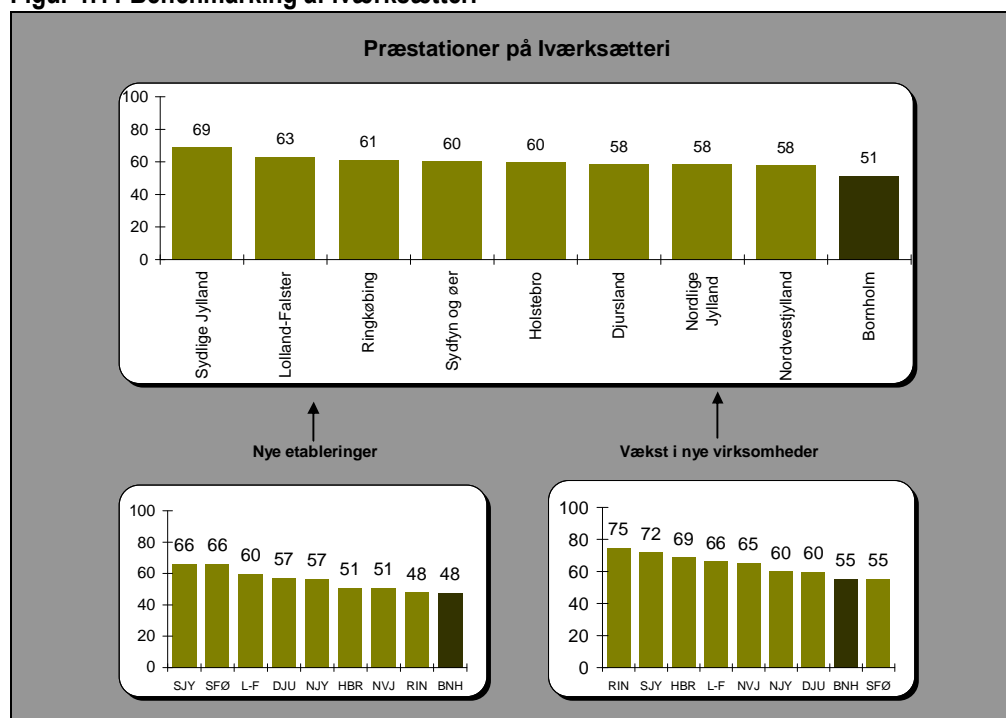
huspriser i udkantsregionerne, så rækker det ikke til mere end en middelplassering. Erhvervslivets vurdering af regionens attraktivitet sender Bornholm ned på en delt sidsteplads, så her er der muligheder for forbedring.

Rammebetingelserne inden for 'tilgængelighed' er ikke gode for Bornholm. Mulighederne for at nå store befolkningsgrupper inden for kort tid er meget dårlige og regionens infrastruktur vurderes mindst positiv af erhvervslivet. Betjeningen med kollektiv trafik internt i regionen placerer Bornholm på en syvendeplads af de ni udkantsregioner. Samlet set scorer Bornholm dårligst af alle regionerne på tilgængelighed, og som forventet må man betragte dette område som en klar svaghed.

På trods af at Bornholm klarer sig fornuftigt på nogle rammebetingelser, så bliver det kun til en delt sidsteplads på de samlede rammebetingelser for menneskelige resurser. I forhold til dette resultat er præstationerne inden for menneskelige resurser flotte. Dette betyder dog ikke at man skal ignorere de relativt beskedne resultater fra benchmarkingen af rammebetingelserne, da vi i afsnit 1.3 konstaterede at Bornholm har oplevet en tilbagegang i befolkningstallet. Desuden viser prognoser at denne tendens forventes at fortsætte. Der er derfor god grund til at se nærmere på hvilke initiativer der kan gøre Bornholm mere attraktiv at bo og drive virksomhed på.

Vi vender os nu mod vækstkilden 'iværksætteri'. Figur 1.11 viser benchmarkingen af erhvervslivets præstationer inden for iværksætteri på det samlede indeks og for delindeksene for 'nye etableringer' og 'vækst i nye virksomheder'.

Figur 1.11 Benchmarking af iværksætteri

Kilde: Regionernes Konkurrenceevne, 2004, Copenhagen Economics og Inside Consulting udarbejdet for Indenrigs- og Sundhedsministeriet

Bornholm klarer sig ikke godt på iværksætteri. Den gennemsnitlige etableringsrate er den laveste af udkantsregionerne. Dette er i sig selv et væsentligt problem som Bornholm (ligesom Ringkøbing, Nordvestjylland og Holstebro) må arbejde med at få løst.

I forhold til evnen til at skabe vækst ligger Bornholm også på en delt sidsteplads – denne gang sammen med Sydfyn. Bornholm ligger i den sidste tredjedel både hvad angår den gennemsnitlige årlige vækstrate for nystartede virksomheder og på andelen af gazellevirksomheder. Gazellevirksomheder er små og mellemstore virksomheder der har oplevet en særlig høj vækst. Bornholm mangler dermed både generel vækst i de nye virksomheder og disse vækstmæssige højdespringere.

Samlet placerer det Bornholm på en sidsteplads af udkantsregionerne på iværksætteri. Vi vender os derfor mod rammebetingelserne for iværksætteri for at finde ud af om der er nogle forhold der ikke understøtter gode iværksætterpræstationer.

Ser på rammebetingelserne for iværksætteri på Bornholm går billedet fra menneskelige ressourcer igen, idet øen har relativt få højt uddannede iværksættere. Bornholm placerer sig i den dårligste tredjedel af regionerne med hensyn til andel af iværksætterne med en videregående uddannelse. Dette forhold kan meget vel påvirke virksomhedernes evne til at generere vækst. Der er relativt mange virksomheder der har modtaget virksomhedsrådgivning hvilket burde hjælpe virksomhederne til vækst. Her kunne det være relevant at undersøge kvaliteten af rådgivningen nærmere for at afdække om der er tale om en reel styrke.

Vores model medtager også udbredelsen af den særlige venture kapital som en rammebetingelse for iværksætteri. Venture kapital er en særlig form for opstartsfinansiering som særligt egner sig til forskningstunge opstartsvirksomheder inden for fx bioteknologi. Set i det lys er det helt som forventet at Bornholm har relativt lidt af denne type finansiering. Ser man på de finansieringskilder der understøtter iværksætteri i mere traditionelle brancher – som fylder meget på Bornholm – er det ikke vores opfattelse at mangel på finansieringsmuligheder er hovedårsagen til de generelt svage præstationer på iværksætterområdet⁹.

Dataene giver ikke nogle umiddelbare forklaringer på hvorfor der er så få nyetableringer i regionen. Der er nemlig en relativ stor andel af befolkningen der har overvejet at starte en virksomhed, og Bornholm ligger i top på kendskabet til de offentlige tilbud om virksomhedsrådgivning.

Alt i alt viser benchmarkingen af iværksætteri et noget broget billede. Mens erhvervslivets præstationer lader meget tilbage at ønske, så er der nogle klare styrker og svagheder at finde i rammebetingelserne. Det ser umiddelbart ud til at erhvervsservice-apparatet har godt fat i erhvervslivet, og der er mange bornholmere der går med en lille iværksætter i maven. Der er dog få der tager springet. Desuden er det få af regionens højtuddannede der faktisk giver deres idé en chance. Endelig mangler der muligvis den nødvendige kapital til at realisere idéerne.

Efter at have afsluttet benchmarkingen på 'menneskelige resurser' og 'iværksætteri' er det på sin plads at tage et lille forbehold. Benchmarkingen kan som nævnt ikke udføres for 'innovation' og 'ikt'. Det er derfor ikke muligt at se eventuelle sammenhænge på tværs af de fire vækstdrivere, og benchmarkinganalysen kan derfor forbedres i den nærmeste fremtid. Ikke alene vil man kunne benchmarke Bornholm på alle fire vækstdrivere med den nye model, men som det fremgår af afsnit 1.6, vil der også blive udviklet relevante data som ikke eksisterer i dag.

⁹ Ud over de traditionelle finansieringskilder så som realkredit og bank, har Bornholm adgang til mål-2 midler fra EU's socialfond og regionalfond og Leader+ programmet. Desuden bevilger både Bornholms Erhvervsfond (BEF) og FIUF midler til opstart og udvikling af virksomheder. FIUF er det "Finansielle Instrument til Udvikling af Fiskeriet" - er et EU-program, der giver tilskud til at udvikle fiskeriet. Derudover er der yderligere finansieringsmuligheder gennem en række private virksomheder og fonde som Bornholms Brand, Sparekassen Bornholms Fond m.fl., der er aktive omkring finansiering.

1.6. Modellen bliver endnu bedre i fremtiden

Erhvervs- og Byggestyrelsen og Indenrigs- og Sundhedsministeriet har indgået et samarbejde med Inside Consulting og Copenhagen Economics om at videreudvikle Den Regionale Konkurrenceevnemodel.

Målet med udviklingsprojektet er at stille et værktøj til rådighed for regionerne som opfylder følgende formål:

- Det skal være muligt for de enkelte regioner årligt at benchmarke sig med andre regioner og at følge udviklingen i egne styrker og svagheder
- Datagrundlaget skal være tilstrækkeligt til at også mindre regioner kan bruge modellen og at fx de regionale vækstfora kan benchmarke forskellige delregioner (herunder udkantsområder) med sammenlignelige regioner
- Modellen skal omfatte alle relevante regionale rammebetingelser og give et dækkende billede af erhvervslivets præstationer inden for de fire vækstkilder.

Ovenstående er ikke i fuldt omfang muligt i den hidtidige udgave af modellen der baserer sig på eksisterende regionale data og som er udviklet med et lidt andet sigte: Nemlig at kortlægge de fire vækstkilders samlede betydning for den regionale vækst.¹⁰

Den nye model er nu opstillet og de nye indikatorer er defineret. Erhvervs- og Byggestyrelsen er nu i gang med at indsamle data til modellen, og modellens indikatorer forventes at kunne bruges af de regionale vækstfora primo 2006.

Den nye model vil bl.a. kunne bruges til at afdække interne forskelle i regionerne. Herudover vil det i den nye model være muligt at sammenligne forskellige typer af delregioner – fx universitetsbyregioner, byregioner og udkantsregioner – på tværs af landet. Hermed kan man også sammenligne områder med nogenlunde sammenlignelige grundforudsætninger og derigennem fx belyse om Bornholm klarer sig bedre eller dårligere end udkantsområder i andre regioner.

Herudover vil regionerne kunne bruge den nye model til at benchmarke en række vigtige politikområder hvor der i dag ikke er data. Det gælder for eksempel:

- Samarbejde mellem erhvervsskoler og virksomheder
- Udbuddet af relevant lederuddannelse
- Iværksætteres adgang til mentorer og rådgivning i internationalisering
- Privat iværksætterrådgivning samt kvaliteten af både den offentlige og private iværksætterrådgivning
- Iværksætter i uddannelserne
- Regionernes udbud af særlige videncentre og udviklingsparker
- Matchmaking mellem videninstitutioner og erhvervsliv
- Lokale videninstitutioners it-kompetencer.

Også når det gælder indikatorer for erhvervslivets præstationer vil modellen blive forbedret.¹¹

¹⁰ Se rapporten "Regionernes konkurrenceevne" som Copenhagen Economics og Inside Consulting udarbejdede for Indenrigs- og Sundhedsministeriet i januar 2004.

¹¹ Læs mere om den nye model på www.ebst.dk eller www.reglab.dk.

Kapitel 2 Den erhvervmæssige specialisering

En vækststrategi bør tilrettelægges med udgangspunkt i regionens erhvervsstruktur. De konkrete udfordringer afhænger af hvilke erhverv der konkurrerer på det globale marked og som enten dominerer i den bornholmske erhvervsstruktur eller har det største vækstpotentiale i regionen.

Disse globalt orienterede erhverv udgør normalt cirka en tredjedel af den samlede private beskæftigelse. Og international forskning peger på at de globale erhvervs internationale konkurrenceevne er afgørende for hele regionens økonomiske udvikling fordi de genererer høj indkomst og trækker udviklingen i de lokale erhverv som detailhandel, operationel service og håndværkererhverv.

Vi vil i dette kapitel analysere regionens globale erhverv idet vi anskuer erhvervene ud fra et såkaldt "klyngeperspektiv". Klyngerne i denne analyse er de brancher som i andre dele af landet viser sig at høre sammen i et sammenhængende erhvervsområde. Klyngerne går således på tværs af traditionelle brancher og indeholder virksomheder der typisk tilhører samme værdikæde. Det kan fx være producenter af forbrugsgoder, leverandører, handelsvirksomheder og specialiserede serviceleverandører. Vi vil i denne analyse bruge samme klyngesammensætning som i andre regioner, og analysere hvorledes disse sammenhængende erhvervsområder har udviklet sig på Bornholm.

Fordelen ved dette perspektiv er at virksomhederne er afhængige af hinanden og typisk trækker på de samme rammebetingelser. Dermed er klyngerne et godt udgangspunkt for at udforme erhvervs politik. Således bør indsatsen inden for de fire centrale vækstkilder (se afsnit 1.5) netop tilrettelægges med udgangspunkt i regionens erhvervs specialisering. Analysen skal ses som en indledning til at arbejde mere målrettet og systematisk med at udnytte vækstpotentialet i alle de globalt orienterede erhvervsområder på øen.

Denne analyse kan ikke (og skal heller ikke) udpege hvilke erhvervsområder der skal sættes på frem for andre. Hertil er der brug for yderligere viden. Analysen af klyngerne i den bornholmske økonomi kan dog give en beskrivelse af hvordan regionens specialisering ser ud i dag og hvordan den forandrer sig. Dette er en nødvendig del af beskrivelsen af udgangspunktet for vækst i regionen.

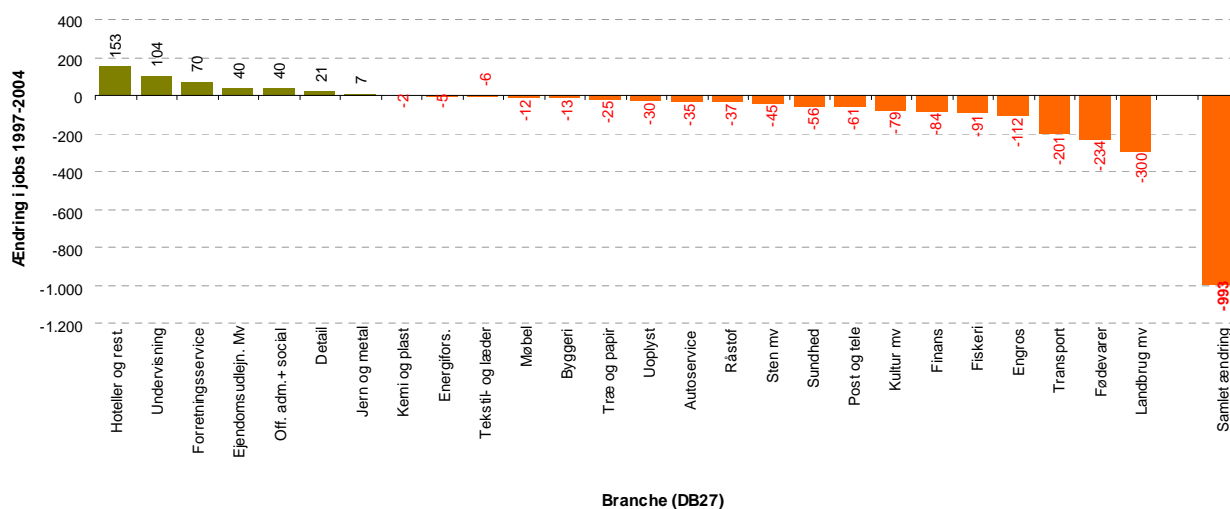
Kapitlet består af fire dele. Først vil vi belyse regionens generelle erhvervmæssige forandring inden for de velkendte brancher. Dernæst vil vi se på de globalt orienterede erhverv i forhold til det øvrige erhvervsliv på øen. Herefter dykker vi ned i de globalt orienterede erhverv og ser på hvorledes øen har klaret sig inden for de 26 klynger som de globalt orienterede erhverv består af. Endelig afsluttes kapitlet med en opsummering af resultaterne og diskussion af hvorledes disse kan bruges i det fortsatte arbejde med at skabe vækst og beskæftigelse på Bornholm.

2.1. Den erhvervmæssige udvikling

Først vil vi se på regionens generelle erhvervmæssige forandring inden for de velkendte brancher. Analysen viser at den samlede beskæftigelse på Bornholm er faldet med knap 1000 ansatte siden 1997. Dette svarer til et *fald* på 5 procent fra 1997 til 2004, mod en *stigning* i den samlede danske beskæftigelse på 1 procent i samme periode.

Havde Bornholm fulgt den gennemsnitlige danske jobvækst ville der i dag være knap 1300 flere beskæftigede på øen. Samtidig skete der en forandring af den erhvervmæssige sammensætning af regionens beskæftigelse, jf. figur 2.1. Syv sektorer har haft en positiv beskæftigelsesudvikling og har tilsammen skabt 435 flere arbejdspladser. Det gælder hotel og restauration, undervisning, forretningservice, ejendomsformidling, offentlig administration, detailhandel og jern og metal. Samtidig har fire brancher mistet et betydeligt antal arbejdspladser. I alt har de fire brancher med størst nedgang mistet 847 beskæftigede. Det gælder landbruget, fødevarereproduktionen, transport og engroshandlen.

Figur 2.1 Ændringer i Bornholms beskæftigelse fordelt på sektorer, 1997-2004

Kilde: Copenhagen Economics pba Danmarks Statistik's Registrerede Arbejdsmarkedsstatistik (RAS)

Forandringen i den bornholmske erhvervsstruktur afviger fra den generelle danske udvikling på flere måder. For det første er beskæftigelsen i hotel og restauration vokset hurtigere på Bornholm end på landsplan (med 16% på Bornholm mod 7% i hele landet), mens beskæftigelsen i forretningservice er vokset langsommere på Bornholm end på landsplan (11% på Bornholm mod hele 38% vækst på landsplan). Den samlede offentlige beskæftigelse på Bornholm er uændret, mens den på landsplan er steget med 4 procent. Det er også interessant at jern- og metalerhvervet har oplevet en svag fremgang på Bornholm, mens beskæftigelse indenfor jern og metal er faldet med 10 procent på landsplan.

Nedgangssektorerne på Bornholm går igen på landsplan. Bornholms procentvise nedgang i landbrug, fiskeri og fødevarereproduktion svarer således nogenlunde til den procentvise nedgang i de samme erhverv på landsplan. Bornholm oplever altså ikke nogen markant anderledes udvikling i disse erhverv end på landsplan.

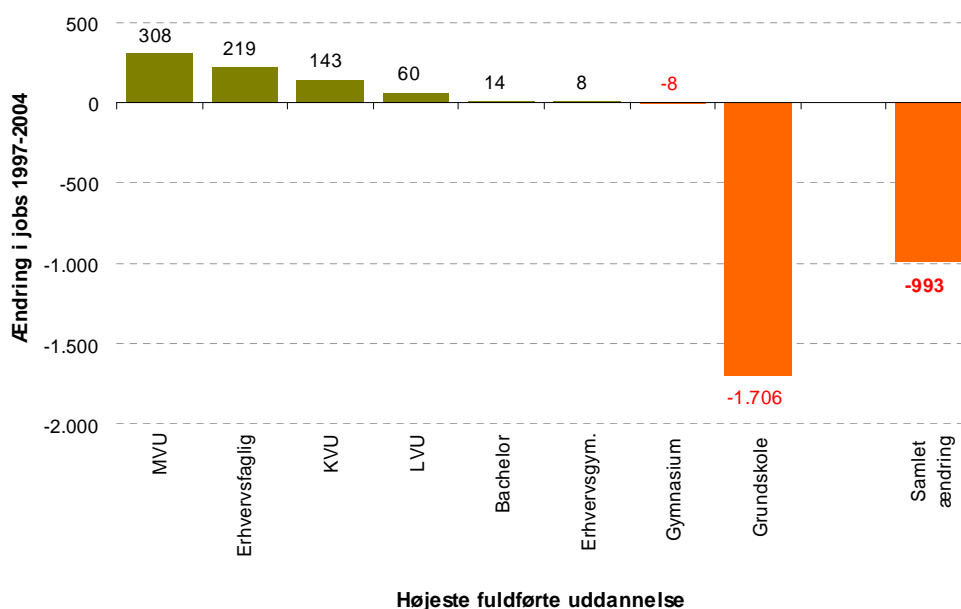
Ser man lidt nærmere på fødevarerhvervene viser mere detaljerede opgørelser, at den samlede nedgang stort alene kan tilskrives en nedgang i fiskeforarbejdningserhvervet. Omvendt tegner opgørelsen også enkelte små lyspunkter i det både mejeriet og produktionen af drikkevarer viser en lille fremgang i beskæftigelsen.

Tabel 2.1 Udviklingen i fødevarerhvervet på Bornholm, 1995-2004

Branche	Ændring i antal beskæftigede
Slakteri	5
Fiskeforarbejdning	-277
Forarbejdning af frugt og grønt	-7
Vegetabiliske olier	0
Mejeri	14
Andre næringsmidler	-29
Drikkevarer	16
I alt ændring 1995-2004	-278

Kilde: Egne beregninger pba. af særkørsel på RAS-statistikken, Danmarks Statistik

Ser man på ændringen i beskæftigelsen i forhold til den højeste fuldførte uddannelse er billedet endog meget tydeligt, jf. figur 2.2. Der er i dag 1.700 færre beskæftigede der kun har en grundskoleuddannelse end i 1997. Omvendt er der omkring 700 flere med en uddannelse over grundskoleniveau. Det er især de beskæftigede med mellemlange videregående uddannelser der er øget på Bornholm.

Figur 2.2 Ændringer i Bornholms beskæftigelse fordelt på uddannelser, 1997-2004

Kilde: Copenhagen Economics pba Danmarks Statistik's Registrerede Arbejdsmarkedsstatistik (RAS)

Går man lidt bag om tallene i de to foregående figurer står det klart at nedgangen i beskæftigelsen i høj grad kan tilskrives et lavt uddannelsesniveau. Der er dog også brancher der har øget beskæftigelsen af de lavest uddannede. Det gælder for eksempel hotel og restaurationsbranchen og forretningservice som har øget deres ansættelse af de lavest uddannede. Samtidig viser tallene også at den øgede beskæftigelse af de højere uddannede især – og næsten udelukkende – kan tilskrives den offentlige sektor.

2.2. Hvad er de globalt orienterede erhverv?

Nu vil vi se på de globalt orienterede erhverv i forhold til det øvrige erhvervsliv på øen. Baggrunden er at der er store forskelle i den økonomiske betydning af de forskellige sektorer og brancher. Nogle erhverv er mest rettet mod den lokale efterspørgsel. Det gælder for eksempel store dele af detailhandlen og de mindre service- og håndværksvirksomheder. Disse virksomheder betjener for en stor dels vedkommende næsten kun kunder fra det lokale

område, og udviklingen i disse erhverv afhænger mest af alt af om regionens borgere har "penge på lommen"¹². Vi kalder sådanne erhverv for *de lokale erhverv*.

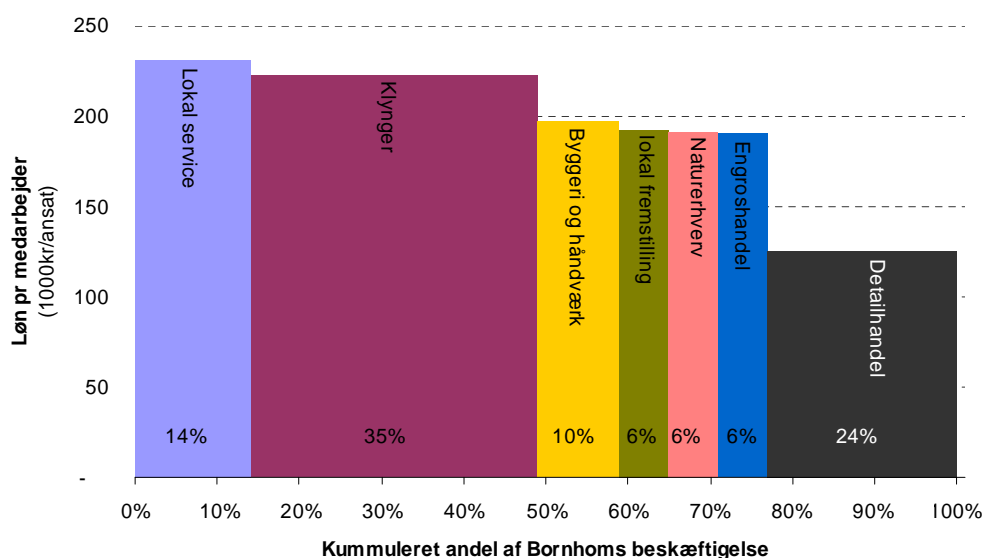
Mange tidligere fiskeriafhængige økonomier kender til denne sammenhæng. Når det går godt for fiskerne, så mærkes det i detailhandlen, på kroer og restauranter, og håndværkerne får travlt med ombygninger og tilbygninger. De lokale erhverv går frem når der bliver hevet mange fisk i land.

Andre erhverv retter sig mod markeder uden for regionen, uden for landets grænser og nogle gange endda mod det globale marked. Disse virksomheder lever af at kunne levere produkter og ydelser til verdensmarkedet, og deres udvikling afhænger af om de kan udvikle nye produkter og serviceydelser som ikke blot kan kopieres og sælges billigere af andre. Deres rolle for den regionale økonomi svarer til fiskernes. De globalt orienterede virksomheder hiver nutidens fisk i land i form af kontrakter på det store marked uden for regionen. Og går det godt for disse erhverv smitter det af på de lokale erhverv. Vi kalder dem for *de globalt orienterede erhverv*. Heri ligger alene det faktum at en række af regionens erhverv har en stor del af deres omsætning uden for regionen, og i mange tilfælde vil det også sige uden for landets grænser.

De globalt orienterede erhverv er desuden kendetegnet ved en stor "multiplikator-effekt". Det vil sige at de typisk trækker megen afledt (indirekte) beskæftigelse med sig i andre erhverv. Det skyldes at de globale erhverv ofte benytter specialiserede underleverandører i regionen som dermed påvirkes positivt af en fremgang i de globalt orienterede erhverv. Fordi fremgang i de globale erhverv smitter af på de lokale erhverv, men ikke i samme grad omvendt, så er det helt centralt for regionens erhvervsudvikling at fokusere på de globalt orienterede erhverv.

I figur 2.3 nedenfor har vi opdelt det private erhvervsliv i tre overordnede grupper: Den første gruppe er de globalt orienterede erhverv. Vi skal senere se hvorledes de globale erhverv består af en række klynger. Derfor betegnes gruppen af de globale erhverv for "klynger". De udgør ca. 35 procent af den private beskæftigelse på Bornholm (og cirka 19 procent af den samlede beskæftigelse). Denne andel svarer nogenlunde til hvad de globalt orienterede erhverv fylder i andre regioner. Den næste gruppe er de lokale erhverv som udgør knap 60 procent af beskæftigelsen. Den resterende del af den private beskæftigelse, ca. 6 procent, findes i regionens naturresursebaserede erhverv (kaldet "naturerhverv" i figuren).

¹² På Bornholm gør den store andel af turister i forhold til den fastboende befolkning at en stor del af beskæftigelsen i disse erhverv drives af turismen.

Figur 2.3 Sammensætningen af det private erhvervsliv på Bornholm

Copyright © Copenhagen Economics 2005

Kilde: Copenhagen Economics' klyngedatabase

Note: Naturerhverv omfatter blandt andet fiskeri og landbrug, men også råstofudvinding som fx stenbrud, grusgrave o.lign. Fælles for disse erhverv er at de naturligt er bundet til en bestemt geografi.

Figuren viser også at de globalt orienterede erhverv har højere gennemsnitslønninger end de fleste øvrige dele af økonomien, undtagen lokal service. I øvrige regioner ligger de globalt orienterede erhverv ligger ca. 30 procent over lønningerne i de lokale erhverv. Det er et tegn – men ikke noget endegyldigt bevis – på at de globale erhverv skaber højere værdi end de lokale erhverv. De naturresursebaserede erhverv (landbrug, fiskeri, kalkbrud og lign.) ligger i de fleste andre regioner – men ikke på Bornholm - betydeligt under såvel de globale som de fleste lokale erhverv.

Detailhandlen udgør 24 procent af den private sektors beskæftigelse på Bornholm, og det er betydeligt mere end i landsgennemsnittet, hvor detailhandlen kun udgør cirka 14 procent af den samlede private beskæftigelse. En stor del af denne forskel kan forklares med den afledte effekt fra turisterne. Lønniveauet i detailhandlen er desuden betydeligt lavere end i de øvrige dele af den private sektor.

Det mest markante i figuren sammenlignet med andre regioner, er dog at de globalt orienterede erhverv på Bornholm har lavere gennemsnitsløn end de lokale serviceerhverv.

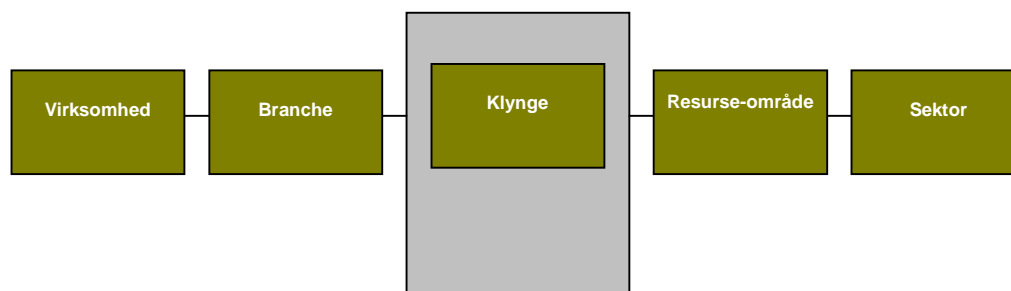
2.3. Hvad er erhvervsklynger?

De globalt orienterede erhverv kan opdeles i et antal såkaldte klynger. Klynger er en ny måde at anskue den regionale økonomi på, og klynger er mere og andet end de sædvanlige brancher og erhverv. Klynger er karakteriseret ved fysisk nærhed og geografisk koncentration af virksomheder, myndigheder og videninstitutioner¹³. Hvor tæt man skal være lokaliseret på hinanden for at få fordelene til at opstå varierer fra klynge til klynge. Der er ofte tale om virksomheder med tætte indbyrdes relationer. Det kan være via leverandør-underleverandør aftaler, samarbejde om udviklingsprojekter eller andre former for fælles initiativer som er for

¹³ I Erhvervsfremmestyrelsen (2001) er klynger defineret som "en gruppe af virksomheder, som via deres indbyrdes relationer skaber fælles kompetencer, der gør dem i stand til at producere med relativt høje præstationer i form af indtjening, indkomst og beskæftigelse"

store for den enkelte virksomhed, men som er lønsomme hvis de arrangeres af flere virksomheder på en gang.

Figur 2.4 Klynger er en ny måde at anskue den regionale økonomi på

Den økonomiske intuition bagved klyngeargumentet er at virksomheder som er lokaliseret tæt på hinanden, kan udnytte en række fordele som spredte virksomheder ikke har mulighed for at udnytte.

I den anvendte klyngedatabase er de godt 200 globalt orienterede erhverv grupperet til 26 klynger af sammenhængende virksomheder. Groft sagt er virksomhederne sat sammen i klynger der går på tværs af de traditionelle erhvervsinddelinger på baggrund af virksomhedernes samlokaliseringsmønstre i den danske geografi. Det vil sige at vi grupperer typer af virksomheder sammen hvis vi kan se at de oftest lokaliserer sig samme i samme lokalområde. Dernæst har vi også brugt data for jobmobiliteten imellem klyngernes virksomheder til at identificere klynger der deler en fælles pulje af medarbejdere og dermed en fælles videnbase.

Boks 2: Internationalt anerkendte cluster-mapping metoder

Copenhagen Economics har for første gang anvendt internationalt anerkendte cluster-mapping metoder i Danmark. Det regionale "cluster mapping" projekt for Danmark trækker på erfaringer fra USA hvor professor Michael Porter og hans team ved Harvard Business School har stået i spidsen for et længerevarende forskningsprojekt. Vi har benyttet de offentliggjorte artikler og analyser på amerikanske data som inspiration til udviklingen af den danske metode¹⁴. Metoden er dog også forbedret på områder hvor vi har bedre data i Danmark.

Projektets hovedresultater kan opsummeres således:

1. Identificering af globalt orienterede erhverv
Opdeler samtlige erhverv i:

		Andel af den private beskæftigelse
a)	Ca. 200 Globalt orienterede erhverv	ca. 36%
b)	Lokale erhverv	ca. 61%
c)	Naturresourcebaserede erhverv	ca. 3%
2. Gruppering af erhverv til klynger:
Analyse af interaktionen mellem de globalt orienterede erhverv danner 26 nye klynger ("traded clusters")

Det er disse 26 globalt orienterede klynger der danne udgangspunkt for analyserne af regionernes erhvervsmæssige styrker og svagheder. De identificerede 26 klynger (eller sammenhængende erhvervsområder) er:

Fødevarer	Byggematerialer	Plast	It service
Film & tv	Stål & jern	Glas & vinduer	It fremstilling
Forretningsservice	Maskiner	Telekommunikation	Mekatronik
Tekstil	Transportmidler	Bøger & blade	Musik & spil
Papir & pap	Turisme	Medico	Træ & møbler
Kemisk	Avanceret teknik	Videntung service	Farma
Logistik	Mejeri		

Vi benytter denne gruppering til en analyse af de erhvervsmæssige styrker og svagheder i den kommende region Nordjylland. Sættningen af klyngerne fremgår projektets metoderapport.

Kilde: Copenhagen Economics

2.4. Klynger på Bornholm?

Vi vil nu dykke ned i de globalt orienterede erhverv og se på hvorledes øen har klaret sig inden for de 26 klynger som de globalt orienterede erhverv består af.

Det gør vi ved hjælp af et "kort" over regionens klynger som derefter bruges til at pege på regionens erhvervsmæssige specialiseringer, samt hvor regionen evt. har spirende klynger på vej frem. Kortet er skematisk gengivet i figur 2.5 nedenfor. På den vandrette akse vises hvor stor en andel af landets samlede klyngebeskæftigelse inden for hver af de 26 klynger der findes i regionen. Vi indtegner herefter en stiple lodret linie der angiver regionens andel af den samlede beskæftigelse i landet. Til højre for denne linie findes de klynger hvor regionen er overrepræsenteret i forhold til sin størrelse. I disse klynger har regionen en høj specialisering. Til venstre for den stiplede lodrette linie findes de klynger som er underrepræsenteret i regionen. Her har regionen en lav specialisering.

På den lodrette akse er angivet i hvilken udstrækning regionen har øget eller reduceret sin andel af landets samlede beskæftigelse i den pågældende klynge i en given periode. Herefter indtegner vi en stiple vandret linie der svarer til regionens ændring i andelen af den samlede

¹⁴ Vi inddrager ikke amerikanske forskere direkte i projektet, men vi inddrager den efterhånden omfattende internationale litteratur på området som guidelines for projektet (se vedlagte litteraturliste og litteraturgennemgang – på engelsk). Vores metode vil på nogle punkter afvige fra den amerikanske fordi vi i Danmark har bedre data. På andre områder har vi dårligere data end i USA, så derfor består en del af udviklingsarbejdet i at inddrage det bedste fra de "to verdener".

beskæftigelse. Over denne linie finder vi således klynger der har øget sin specialisering i regionen. Det vil sige klynger med stigende specialisering. Under linien finder vi omvendt de klynger der har oplevet en faldende specialisering.

Disse to stiplede linier inddeler vores klyngekort i fire områder. I det nordøstlige hjørne (øverst til højre) finder vi de klynger som er specialiserede og som vinder terræn ift. andre danske regioner. I det diametralt modsatte hjørne til sydvest (nederst til venstre) finder vi de udfordrede klynger som taber terræn. I feltet herover – det nordvestlige hjørne finder vi regionens fremspirende klynger. Dette er erhvervsområder hvor regionen endnu ikke er specialiseret, men som er på vej frem og man vil blive specialiseret heri hvis udviklingen fortsætter. Endelig finder vi de specialiserede klynger der taber terræn nederst til højre.

Figur 2.5 Vi ser nu på udviklingen i klynger vha simple plots som dette...

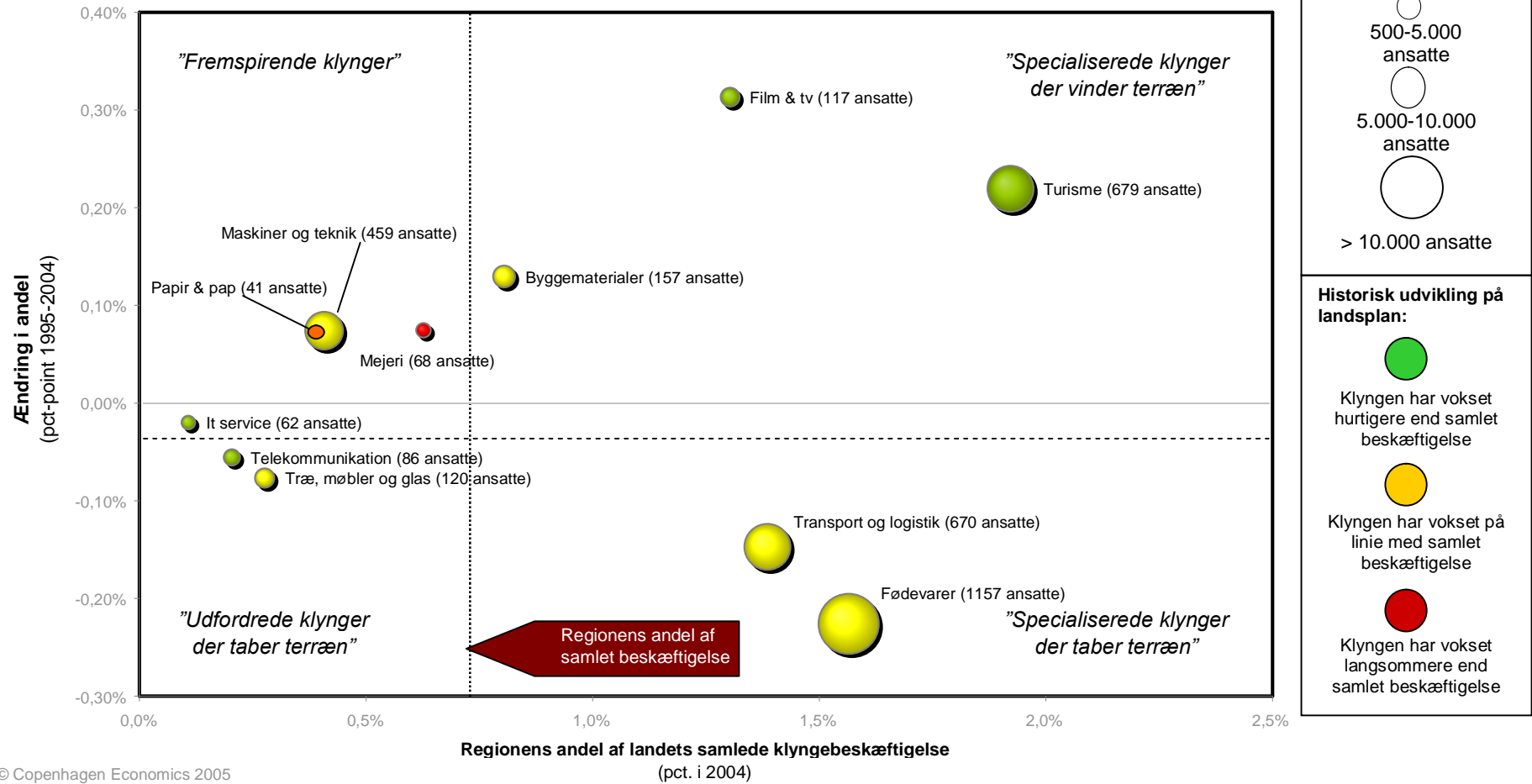
Et klyngekort som dette siger meget om regionens specialisering og forandring i de globalt orienterede erhverv, men det indeholder langt fra tilstrækkelig information til at vurdere hvor potentialet for vækst er størst. Selv ikke når vi udvider kortet med yderligere informationer. Kortet er derfor kun en indledning af analysen af vækstpotentialet i øens erhvervsområder.

Vi tilføjer kortet yderligere to informationer. For det første bruger vi boblens størrelse til at angive antallet af beskæftigede i klyngen på Bornholm (antal ansatte er samtidig er angivet i parentes efter klyngen). Dernæst er hver boble farvelagt efter klyngens samlede beskæftigelsesvækst på landsplan. Er klyngen vokset hurtigere end den samlede beskæftigelse i landet er den farvet grøn og farvet rød hvis væksten har været langsommere end på landsplan. De gule bobler er således de klynger der er vokset på linie med den generelle beskæftigelsesudvikling i landet.

I figur 2.6 har vi plottet de 26 klynger fra klyngedatabasen, dog er Bornholm kun repræsenteret med mere end 25 ansatte i femten af de 26 klynger. Hver af klyngerne består af flere virksomheder – også på Bornholm. Dog "vejer" enkeltvirksomheder tungt i det bornholmske klyngeplot. Det gælder f.eks. mejeri og papir og pap, hvor potentialet til et intenst samarbejde derfor er mindre. I andre erhvervsområder kan der være gevinster ved et klyngesamarbejde.

Tilsammen beskæftiger klyngerne på Bornholm knap 3.700 personer i 2004. Der har været en nedgang på knap 400 beskæftigede i klyngerne siden 1995. Der er dog undtagelser fra dette billede. Det vil vi fremhæve på den efterfølgende side.

Figur 2.6 Klyngeplot - Bornholms beskæftigelsesmæssige klyngepecialisering og vækst 1995-2004

Kilde: Copenhagen Economics' klynge-database udviklet for Erhvervs- og Byggestyrelsen samt Ringkjøbing, Viborg og Århus amter.

Note: Figuren er dannet på baggrund af beskæftigelsen for arbejdssteder på Bornholm. Boblernes størrelse angiver klyngens størrelse i regionens klynge. Boblernes farve angiver klyngens vækst på landsplan. I forhold til den samlede danske beskæftigelsesvækst har de grønne haft stigende beskæftigelse, gule har haft uændret beskæftigelse eller svag tilbagegang. De røde klynger vokser langsommere end på landsplan (men ikke nødvendigvis i regionen) over perioden. Klynger med under 25 ansatte i regionen er udeladt af diagrammet. Ni af klyngerne i boks 2 er samlet i de tre klynger (maskiner og teknik, transport/logistik og træ, møbler og glas)

Beskæftigelsen i de turismeerhverv der indgår i turisme-klyngen¹⁵ er steget med cirka 100 personer fra 1995 til 2004. Der er kommet 37 nye arbejdspladser inden for film og tv. Det er således også et område i fremgang på øen, og selvom klyngen målt antal beskæftigede ikke er gået lige så meget frem som turismen, så er den samlede lønsum vokset næsten lige så meget som inden for turismen, fordi hver ansat i film og tv i gennemsnit årligt tjener næsten 150.000 kroner mere end den gennemsnitlige turisme-ansatte.

Maskiner og teknik er også et område i fremgang på øen, og selvom klyngen endnu ikke er specialiseret endnu, så er klyngen interessant pga. en høj gennemsnitsløn.

Den efterfølgende Figur 2.7 supplerer klyngeplottet i Figur 2.6 idet den viser klyngernes andel af regionens beskæftigede inden for globalt orienterede virksomheder som bredden af søjlerne og gennemsnitslønnen for klyngen som højden på søjlerne.

I en målrettet indsats overfor klyngerne gælder det således om, at gøre de 'høje' områder bredere, og at gøre de 'brede' områder højere - altså få dem, der har en høj løn pr. ansat til at fylde noget mere (flere ansatte), og at få de områder, der beskæftigelsesmæssigt fylder meget til at få en højere løn pr. ansat.

For at finde potentialerne for at øge den private sektors lønindkomst er samtidig væsentligt at kigge på de to store klynger hvor Bornholm har tabt terræn i forhold til andre danske regioner: fødevarer og transport/logistik. Regionen er fortsat specialiseret i disse erhverv, men har mistet 500 arbejdspladser over perioden. Samtidig udgør transport/logistik 24 procent af den samlede klyngebeskæftigelse og lønnen er over middel, mens fødevarer er den største klynge og udgør 40 procent af Bornholms samlede klyngebeskæftigelse. Derimod er lønnen lidt lavere i forhold til andre klynger i regionen.

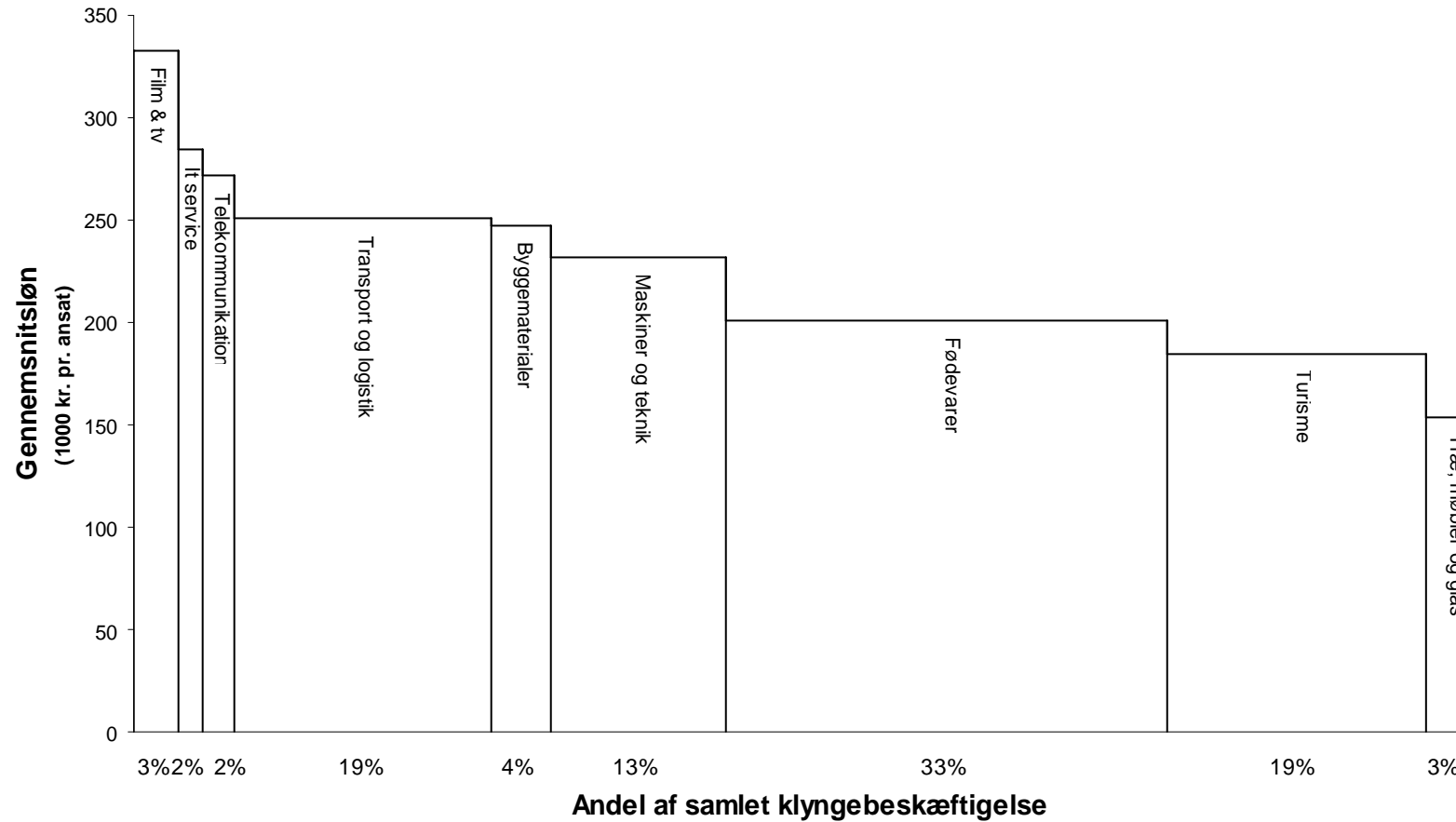
Tabel 2.2 Ændringer i beskæftigelsen i de bornholmske klyngeerhverv 1995-2004

Klynge	Regionen	Regionen	Absolutte jobvækst	Relative jobvækst
	1995	2004	1995-2004	% 1995-2004
1 Turisme	577	679	102	17,7%
2 Film & tv	80	117	37	46,3%
3 Byggematerialer	136	157	21	15,4%
4 Maskiner og teknik	441	459	18	4,1%
5 It service	52	62	10	19,2%
6 Papir & pap	38	41	3	7,9%
7 Mejeri	68	68	0	0,0%
8 Telekommunikation	102	86	-16	-15,7%
9 Træ, møbler og glas	177	120	-57	-32,2%
10 Transport og logistik	857	670	-187	-21,8%
11 Fødevarer	1.479	1.157	-322	-21,8%
Klynger i alt	4.007	3.616	-391	-9,8%
Samlet beskæftigelse	20.874	18.990	-1.884	-9,0%

Kilde: Copenhagen Economics' klyngedatabase

¹⁵ Turisme-klyngen indeholder: Hoteller, Campingpladser, Charterflyvning, Forlystelsesparker, Anden forlystelsesvirksomhed i øvrigt, Anden servicevirksomhed i øvrigt, Feriecentre og andre faciliteter til korttidsophold, Catering og diner transportable, Anden hjælpevirksomhed i forbindelse med skibsfart, Lufthavne mv., Biludlejning. Dette omfatter de erhverv der direkte relaterer sig til turismen, og som i klyngeanalysen kan siges at fungere som sammenhængende erhvervsområde. Vores afgrænsning svarer stort set til fx ressourceområdeanalysens definition af turismen, som dog også omfatter museer og vandrehjem. En stor del af den overrepræsentation indenfor detail og håndværk som vi kan observere på Bornholm kan også tilskrives turismen.

Figur 2.7 Regionens klyngesammensætning

Kilde: Copenhagen Economics' klyngedatabase udviklet for Erhvervs- og Byggestyrelsen samt Ringkjøbing, Viborg og Århus amter.

Note: På grund af diskretionshensyn kan der ikke vises data der afslører enkeltvirksomheder. Derfor viser figuren kun de 9 klynger der har betydning på Bornholm. De viste klynger udgør 95 procent af Bornholms klyngebeskæftigelse. De udeladte klynger fylder således meget lidt rent beskæftigelsesmæssigt.

2.5. Konklusion om erhvervsstrukturen

Analysen af de globalt orienterede giver et billede af Bornholms strukturforandring. Selvom klyngerne samlet set fylder pænt på Bornholm, så har regionen samlet mistet beskæftigelse i de globalt orienterede erhverv.

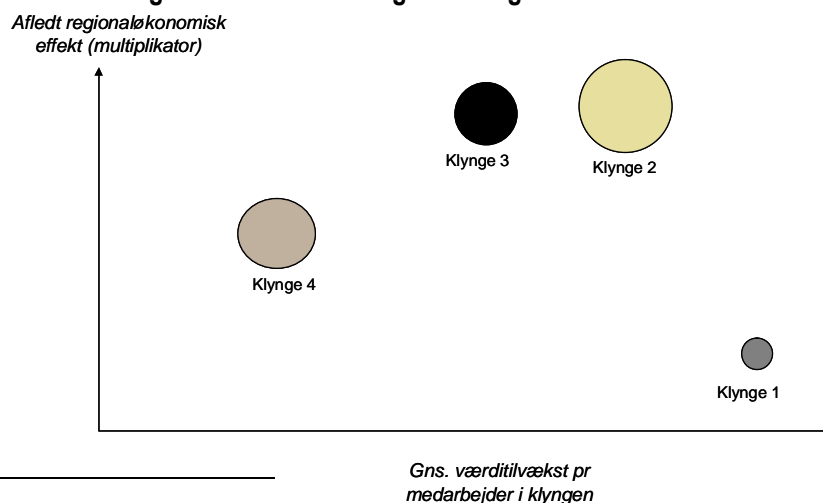
Det bliver en udfordring at forstærke og udbygge grundlaget for vækst i regionens traditionelle styrkepositioner, så som fødevarer, transport og turisme. Fødevarer et godt eksempel hvor det vil have væsentlig betydning for Bornholm om man kan fastholde den nuværende beskæftigelse. Klyngen fylder fortsat meget og den oppebærer rimelige lønninger. Derfor bør det undersøges om nedturen i beskæftigelsen stadig kan vendes ved at geninvestere i klyngens strategiske videnbase.

Samtidig er det en udfordring at hjælpe de nye klynger i regionen på vej. Maskin & teknik klyngen (hvortil blandt andre Jensen Denmark henregnes) er vokset hurtigere på Bornholm end de fleste andre steder og med den rette indsats kan det blive en fremtidig stærk specialisering på Bornholm.

Den sidste udfordring er få styrket nogle enkelte af de erhverv som i forvejen er karakteriseret af vækst på landsplan og som Bornholm i forvejen er repræsenteret i. Film og tv er allerede specialiseret på Bornholm, men klyngen har muligvis endnu ikke rodfastet sig som en regional styrke for regionen. Det bør undersøges hvilket potentiale der findes her. Mange af Danmarks væksterhverv befinder sig imidlertid i det kritiske (rosa-røde) område i klyngeplottet, hvor Bornholm hverken er specialiseret eller vokser. Man skal derfor være forsigtig med at satse på netop disse områder hvis ikke der kan findes gode årsager, og det er overkommeligt at modvirke problemerne. Måske er fundamentet for disse klynger ikke er stærkt nok til at satse på.

Fælles for alle klyngerne er at de trækker megen afledt beskæftigelse i de lokalt orienterede erhverv. Den afledte effekt på den samlede bornholmske økonomi varierer dog fra klynge til klynge. Nogle klynger trækker meget indirekte beskæftigelse på øen, mens andre klynger gør det i mindre grad. Derfor hører den såkaldte regionale multiplikatoreffekt med til overvejelserne om hvilke klynger som bedst fremmer vækst og beskæftigelse. Dette er illustreret i Figur 2.8, som endvidere kan bruges til at påpege, at det ikke nødvendigvis er de små højtlønsklynger der har den største samlede regionaløkonomiske effekt¹⁶.

Figur 2.8 Sammenhæng mellem lønniveau og afledt regionaløkonomisk effekt

¹⁶ Copenhagen Economics kan gennem detaljerede analyser afdække disse sammenhænge yderligere, men det har ikke været omfattet af nærværende opgave.

Slutteligt bør det understreges at klyngeplottet blot er en indledning til arbejdet med regionens strukturelle forandring. Formålet med analysen på dette stadie er at fremstille et faktabaseret beslutningsgrundlag til at stimulere en diskussion af klyngetankegangens relevans for regionen. Analysen vil også kunne benyttes som grundlag for at diskutere hvilke klynger det kunne være interessant at vide mere om. Klyngeanalysen giver således et første, forsigtigt bud på hvad der er de væsentligste klynger i regionen (nuværende og fremspirende).

November 2005
Det midlertidige vækstforum

Bilag 1: Udkantsregionernes økonomiske udvikling

Dette bilag dokumenterer udviklingen i fem danske udkantsregioner på centrale regionaløkonomiske data for perioden fra 1993 til 2004. De fem udkantsregioner er:

- Bornholm
- Lolland-Falster
- Sydfyn og øer
- Djursland
- Ringkøbing

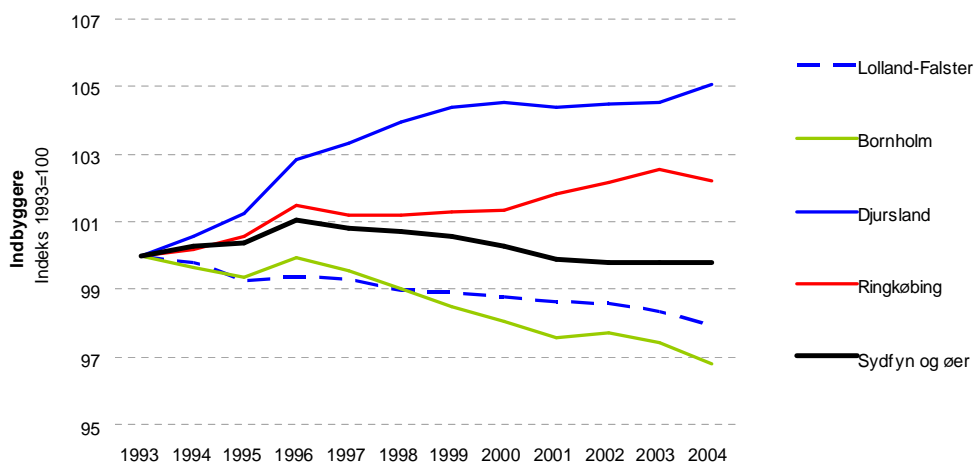
Samtlige data er indsamlet fra Danmarks statistik på www.statistikbanken.dk.

Bilag 1: Udkantsregionernes økonomiske udvikling

I dette bilag vises den økonomiske udvikling de fem pendlingsregioner der er kendetegnet ved den laveste tilgængelighed og som samtidig er blandt de mindste pendlingsområder rent befolkningsmæssigt.

Figur A viser udviklingen i befolkningens størrelse i de 5 udkantsregioner i perioden 1993-2004. Figuren viser udviklingen som indeks med 1993 som indeks 100.

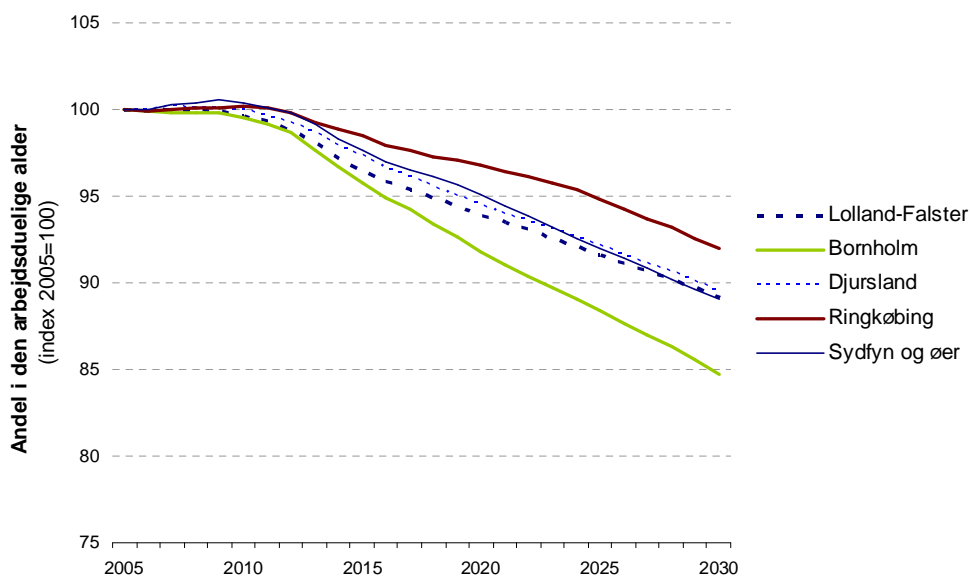
Figur I Indekseret befolkningsudvikling 1993-2004 (1993=100)

Kilde: Danmarks Statistik

Den demografiske udvikling i perioden 2005-2030 er beskrevet ved andelen af alle indbyggere i regionen som er i alderen 16-66 år.

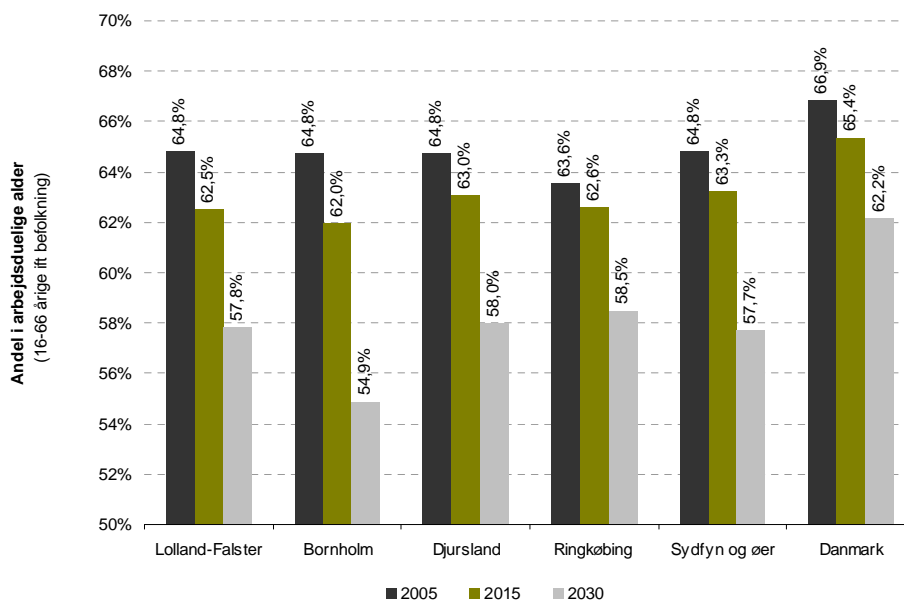
Figur B Arbejdsdueliges andel i seneste befolkningsfremskrivning 2005-2030 (2005=100)

Kilde: Danmarks Statistik

Figur C viser andelen af befolkningen i den arbejdsduelige alder (16-66 år) for hhv. år 2005, 2015 og 2030.

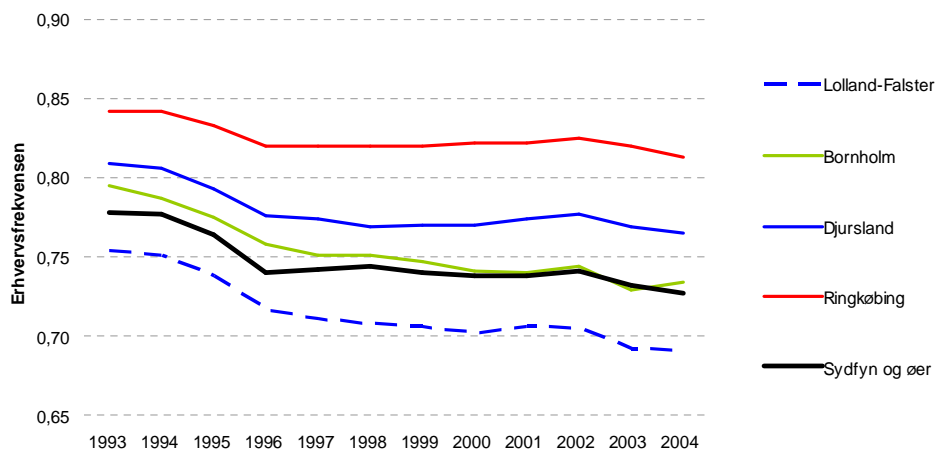
Figur C Ændringer i demografien i befolkningsfremskrivning 2005-2030

Kilde: Danmarks Statistik

Figur D viser udviklingen i erhvervsfrekvensen for de fem udkantsområder. Erhvervsfrekvensen er defineret som antallet i arbejdsstyrken set i forhold til antallet af personer i alderen 16-66 år.

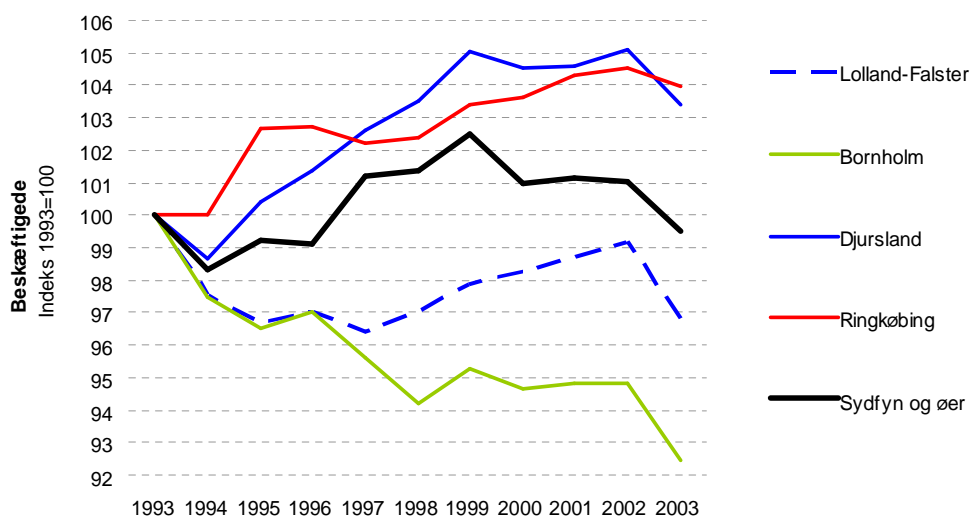
Figur D Erhvervsfrekvensen 1993-2004

Kilde: Danmarks Statistik

Figur E viser den indekserede udvikling i beskæftigelsen i perioden 1993 til 2003 med 1993 som indeks 100.

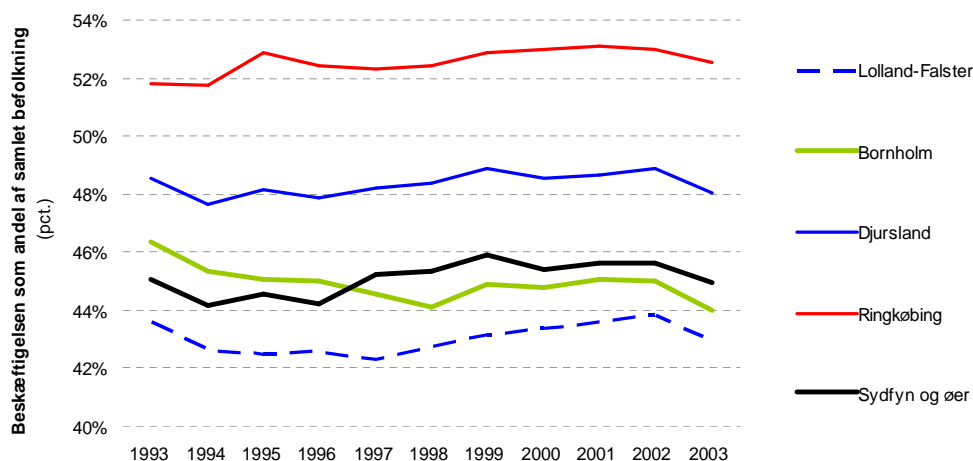
Figur E Indekseret udvikling i beskæftigelsen 1993-2004 (1993=100)

Kilde: Danmarks Statistik

Figur F beskriver udviklingen i beskæftigelsen i forhold til befolkningsstørrelsen. Figuren viser hvor stor en del af den samlede befolkning der er i beskæftigelse.

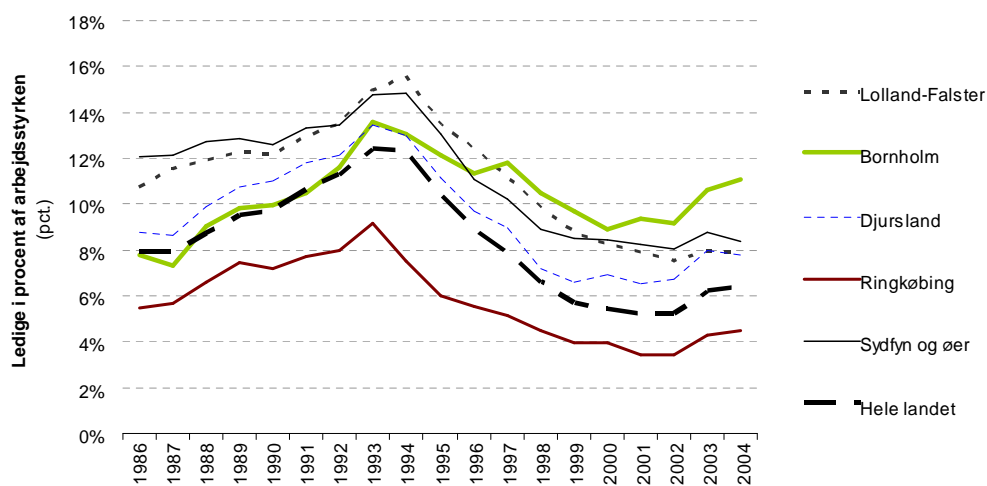
Figur F Udvikling i beskæftigelse ift. befolkningsstørrelse 1993-2003

Kilde: Danmarks Statistik

Ledigheden er defineret ved andelen af personer i arbejdsstyrken der er uden arbejde.

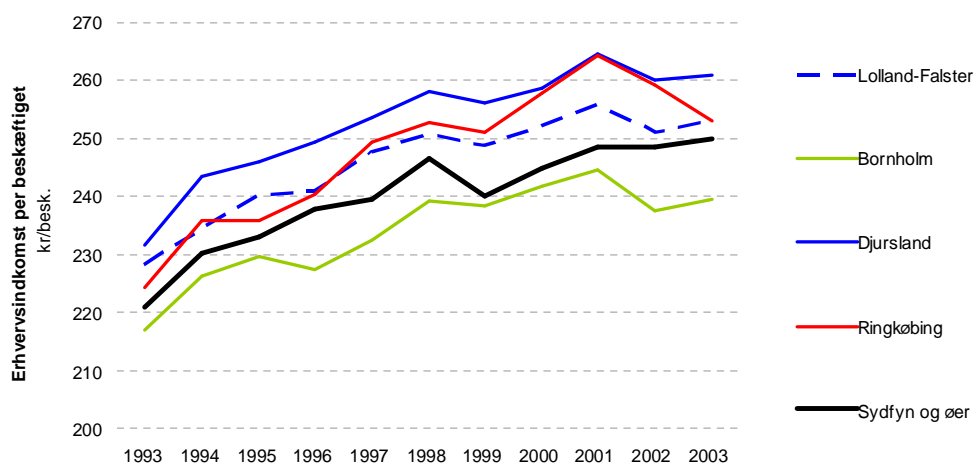
Figur G Udvikling i ledighed i udkantsregioner 1986-2004

Kilde: Danmarks Statistik

Produktivitetsudviklingen er beskrevet ved udviklingen i regionens erhvervsindkomst i 1000 kr. pr. beskæftiget bosat i regionen. For at kunne sammenligne udviklingen gennem perioden er indikatoren udregnet i faste (2004) priser.

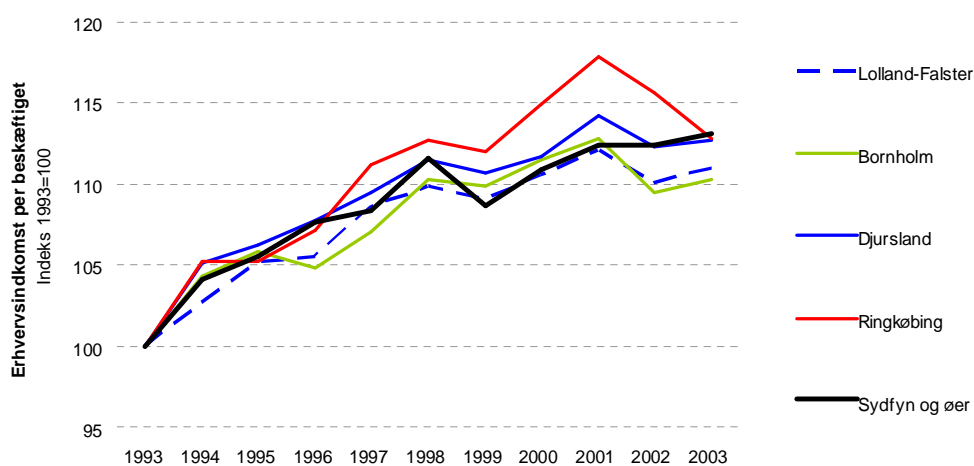
Figur H Udvikling i indkomst per beskæftiget indbygger 1993-2003

Kilde: Danmarks Statistik

Figur I viser den indekserede udvikling i produktiviteten i perioden 1993 til 2003.

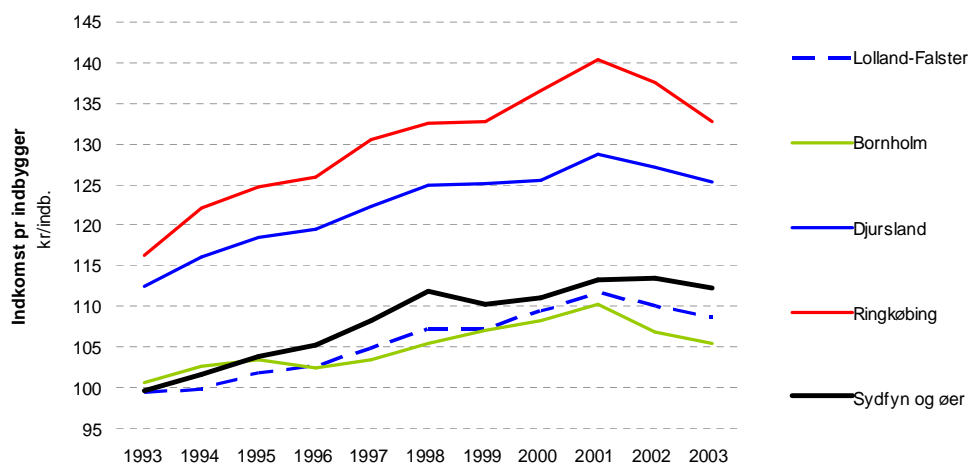
Figur I Indekseret udvikling i indkomst per beskæftiget 1993-2003 (1993=100)

Kilde: Danmarks Statistik

Figur J viser erhvervsindkomsten per indbygger.

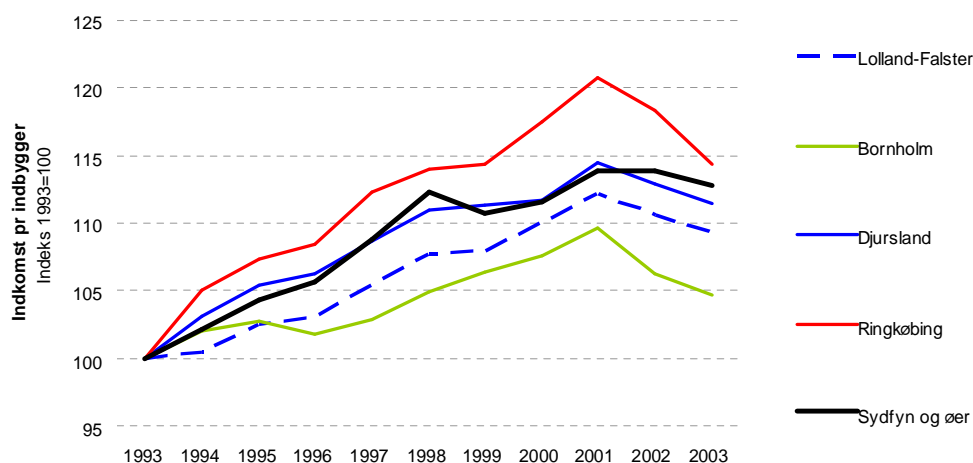
Figur J Erhvervsindkomst pr. indbygger

Kilde: Danmarks Statistik

Figur K viser erhvervsindkomst per indbygger.

Figur K Erhvervsindkomst pr. indbygger (indeks 1993 = 100)

Kilde: Danmarks Statistik